

ספורט, פוליטיקה וגולים: מחאה בישראל בעת אליפות העולם בכדורגל, ארגנטינה 1978

רענן ריין ואפרים דויד

ההפיכה הצבאית שהתחוללה בארגנטינה ב־24 במרס 1976 היתה השישית במספר בארץ זו מאז שנת 1930, אולם היקף הדיכוי של משטר הגנרלים בשנות השבעים היה חסר תקדים. בשם 'הדוקטרינה לביטחון לאומי' והמאבק ב'חתרנות' נחטפו, עונו ונרצחו עשרות אלפי בני־אדם. מה שהוכרו רשמית 'תהליך הארגון מחדש של האומה' מוכר מאז בעולם כולו בשם 'המלחמה המלוכלכת'. ב־1978, ערב פתיחתם של משחקי הגביע העולמי בכדורגל בארגנטינה, כבר עוררו הממדים המפלצתיים של הטרור הממלכתי ביקורת בין־לאומית על הדיקטטורה הארגנטינית, והממשל הדמוקרטי של הנשיא ג'ימי קרטר אימץ מדיניות נחרצת כלפי ההפרה הסיטונית של זכויות האדם בארגנטינה. מדיניות זו עמדה בניגוד לגישת הממשל הרפובליקני אשר קדם לו ואשר, כמו שהתברר עם חשיפת מסמכים נוספים בארצות־הברית, לא זו בלבד שנתן אור ירוק לדיכוי אלא שאף האיץ בראשי החונטה הצבאית להשלים את המלאכה במהירות האפשרית לפני שתציב דעת הקהל האמריקנית מכשולים בדרכם.¹ בדיוק בנסיבות אלה אירחה ארגנטינה את משחקי אליפות העולם בכדורגל בניסיון להציג, הן כלפי פנים והן כלפי חוץ, דימוי של מדינה מסודרת ומתוקנת, שהממשל בה — בהדרכת הצבא — יעיל.

על הניצול הפוליטי של ספורט על־ידי משטרים אוטוריטריים או טוטליטריים, וכן על הפעילות הספורטיבית כמסיחה את הדעת ממצוקות שונות של יחידים ושל קבוצות

* המחברים מבקשים להודות למרכז לחקר התפוצות על שם גולדשטיין־גורן ולמכון להיסטוריה ותרבות של אמריקה הלטינית, אוניברסיטת תל־אביב, על מענק המחקר שאפשר את כתיבתו של מאמר זה.

1. על יחסי ארצות־הברית—ארגנטינה בזמן הדיקטטורה ראו: David M. K. Sheinin, *Argentina and the United States: An Alliance Contained*, Athens and London 2006, chap. 6; Ariel C. Armony, *Argentina, the United States, and the Anti-Communist Crusade in Central America, 1977-1984*, Athens and London 1997; Joseph S. Tulchin, *Argentina and the United States: A Conflicted Relationship*, Boston 1990, chap. 8

חברתיות וכזאת המכשירה אותם להשלים עם המשמעת החברתית הקפיטליסטית כבר נכתבה ספרות ענפה.² ודאי שהדברים נכונים בנוגע לארגנטינה, אשר נוהגים לדבר בה על 'תאולוגיה של כדורגל'.³ המונדיאל שהתקיים ביוני 1978, ההכנות לו והחגיגות שלאחריו, סיפקו לארגנטינים רבים אפשרות נוספת להתחמק מלחשוב על צדה האפל של הרודנות או להתמודד עמו.⁴

מאמר זה מבקש לעסוק בכמה סוגיות: השתיים הראשונות מייצגות דיון ראשון בעברית במשחקי אליפות העולם בכדורגל, שהתקיימה בארגנטינה בשנת 1978, ולפיכך יש בהן עניין מיוחד לקורא הישראלי; והסוגיה השלישית היא התרומה העיקרית של המאמר למחקר. ראשית, ננתח את האופן שביקשו לובשי המדים לנצל את משחקי הגביע העולמי כדי לזכות במידה של לגיטימציה מבית ומחוץ, ומה היו הערוצים שהשתמשו בהם לשם כך; שנית, נבחן כיצד הגיבה דעת הקהל הבין-לאומית לעריכתם של המשחקים במדינה הנשלטת בידי דיקטטורה רצחנית; שלישית, וחשוב מכול, נחשוף כיצד פעלו בישראל בעת המונדיאל קבוצות ויחידים שהתנגדו למשטר הצבאי בארגנטינה ומה היו המשקל וההתודה של פעילות זו. המקרה הישראלי מעניין לבחינה, בין השאר על רקע קיומה של קהילת

2. ראו למשל: אמיר בן-פורת, *כדורגל ולאומיות*, תל-אביב 2003; Eduardo P. Archetti, *Masculinities: Football, Polo, and the Tango in Argentina*, New York 1999; Allen Guttman, *Games & Empires: Modern Sport and Cultural Imperialism*, New York 1978; Idem, *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports*, New York 1978; Joseph L. Arbeno (ed.), *Sport and Society in Latin America*, New York 1988, p. 2; James Walvin, *The People's Game: A Social History of British Football*, London 1975; Paul Hoch, *Rip Off the Big Game: The Exploitation of Sports by the Power Elite*, New York 1972
3. מובן שגם שליטים קודמים של ארגנטינה, צבאיים או אזרחים, השתמשו שימוש פוליטי בספורט בכלל ובכדורגל בפרט. ראו למשל: Ariel Scher, *La patria deportiva – cien años de política y deporte*, Buenos Aires 1996; Pablo A. Ramírez, 'Los gobernantes y el fútbol', *Todo es Historia*, 324 (julio de 1994), pp. 90-93; Raanan Rein, 'El Primer Deportista: The Political Use and Abuse of Sports in Peronist Argentina', *The International Journal of the History of Sport*, 15, 2 (August 1998), pp. 54-76
4. אומברטו אקו השתמש במשחקי אליפות העולם בכדורגל שנערכו בארגנטינה ככמה שדברים נוגעים לספורט כתחליף לדיון פוליטי. לדבריו, במקום לשפוט את תפקודו של שר אוצר, דבר הדורש ידע כלשהו בכלכלה, אתה עוסק בתפקודו של המאמן; במקום לבקר את אופן פעולתו של הפרלמנט, אתה מותח ביקורת על השחקנים; במקום להעלות שאלות קשות על האופן שחתם שר כזה או אחר על עסקה מפוקפקת עם גורם זר כלשהו, אתה מהמר על תוצאת משחק האליפות – כלומר אנשים מקבלים הרגשה שהם שותפים כביכול לניהול והכוונה של מהלכים, בלי שהדבר ידרוש מהם את המחויבות ואת האחריות של דיון פוליטי, בייחוד כאשר אופן ניהולה של הממשלה (האמיתית) מרכיך, 'כולנו הופכים ארגנטינים' ('we are all Argentines'). ראו: Peter Pericles Trifonas, *Umberto Eco and Football*, Duxford, Cambridge 2001

מהגרים לטינו-אמריקנית ותיקה, מרביתם ארגנטינים, והגיעם של כמה מאות גולים, שנמלטו לישראל מאימי הרדיפות של שלטון הגנרלים.⁵

ארגנטינה הוכרזה כמזעמדת לאירוח טורניר הגביע העולמי בכדורגל – המונדיאל – עוד ביולי 1966. זה היה ימים אחדים לאחר שתפסה הפיכה צבאית קודמת, 'המהפכה הארגנטינית', את השלטון בכואנוס איירס, אבל רק בשנת 1975 – ימי ממשלתה של איסבל פרון (Perón) – אשררה פיפ"א, פדרציית הכדורגל הבינ-לאומית, את אירוח משחקי המונדיאל, ה-11 במספר, בארגנטינה בשנת 1978.⁶ הכת הצבאית שעלתה לשלטון ב-1976 זכתה אפוא מן ההפקר בתחום זה. מן הרגע הראשון הבינה החונטה את חשיבותו הפוליטית של הכדורגל. ביום ההפיכה, 24 במרס 1976, הועמדו רשתות הרדיו וערוצי הטלוויזיה בפיקוח הצבא. כל השידורים הרגילים בוטלו לטובת שידור מארשים צבאיים והכרזות החונטה עם תפיסת השלטון. כך היה במשך שבוע ימים. התוכנית היחידה ששודרה כמתוכנן היתה משחק הכדורגל שנערך בפולין בין נבחרת ארגנטינה ובין הנבחרת המקומית. הכול נאסר, להוציא הכדורגל.⁷ עם זאת, מן הראוי לשקול את האפשרות כי בצד הניצול הפוליטי של הספורט, היה בכך גם ביטוי להכנתה של החונטה את מגבלות כוחה. ביטול השידור של משחק הכדורגל היה עלול לפגוע בנסיינה להשיג לגיטימציה לתפיסת השלטון ולאלימות שהפעילה.

ביולי 1976, שבועות אחדים לאחר תפיסת השלטון, הכריז הגנרל חורחה רפאל וידלה (Videla) שהמונדיאל הוא אינטרס לאומי, ולכן יש להעניק לו עדיפות עליונה בסדר יומה של הממשלה. לשם כך הוקמה רשות ממשלתית, בשם Ente Autárquico Mundial (EAM78) 1978, אשר התיבה 'אוטרקית' בשמה העידה על היותה גוף עצמאי, מבחינת התקציב לפחות, ללא תלות במשרד ממשלתי כזה או אחר. ההכנות לקראת המשחקים החלו ברגל שמאל – הגנרל עומאר אקטיס (Actis), הממונה על הרשות החדשה, נרצח במכוניתו בדרכו למסיבת העיתונאים הראשונה שלו. עד היום לא ברור מי היה אחראי לרצח: האם ארגוני המחותרת או שמא היתה זו תוצאה של חילוקי הדעות בתוך הצבא ושל מאבקי שליטה ברשות המארגנת של המונדיאל? אקטיס היה איש של הגנרל וידלה וחילות היבשה, ואילו סגנו, האדמירל קרלוס אלברטו לקוסטה (Lacoste), שהיה בעל

5. על הקהילה הלטינו-אמריקנית בישראל ראו: Luis Roniger and Deby Babis, 'Latin American Israelis: The Collective Identity of an Invisible Community', in: Eliezer Ben-Rafael, Yosef Gorny, Judit Liewerant and Raanan Rein (eds.), *Identities in an Era of Globalization and Multiculturalism: Latin America in the Jewish World*, Leiden 2008, pp. 297-320

6. *New York Times*, 16.2.1975

7. 'Cuando la pelota se manchó de sangre', in: Laura Santos, Ulises Muschietti y Andrés Mazzeo (eds.), *1976 / Investigaciones / Testimonios / Cronologías*, Buenos Aires 2006, pp. 18-23

תפיסות מגלומניות, היה איש של מפקד הימייה, האדמירל אמיליו אדוארדו מאסרה (Massera).⁸ מכל מקום, הרצה לא פגע בנחישותה של החונטה הארגנטינית לארגן את מפעל הספורט הבין-לאומי ולהציג קבל עם ועולם אומה מאוחדת. עם התרחבות הידיעות בעולם על מעשי הזוועה המתחוללים בארגנטינה ירדה קרנו של המשטר בזירה הבין-לאומית, וכניסתו של הנשיא הדמוקרטי ג'ימי קרטר לבית הלבן החריפה את בעייתה של הדיקטטורה. בדיוק משום כך החליטה החונטה להעניק חשיבות עליונה לקיום סדיר וחגיגי של משחקי הגביע העולמי, אשר נועדו להיות חלון הראווה של המציאות בארגנטינה, לאחר שכבר חוסלה 'הסכנה' של מהפכה חברתית. לצורך כך השקיע המשטר הצבאי כעשירית מתקציב המדינה לפחות, כ-700 מיליוני דולרים – ואולי אף יותר – וזה היה נטל כבד על החוב החיצוני של ארגנטינה בשנות השמונים.⁹ הסכום שהוציאה ארגנטינה על ארגון משחקי האליפות היה גדול פי שלושה או יותר מן ההשקעה במונדיאל שבא אחריו, בספרד בשנת 1982, סכום שהיה שווה ערך ליותר מארבעים אחוזים מתקציב החינוך השנתי של הרפובליקה הארגנטינית. ההוצאות העיקריות כללו בניית שלושה אצטדיוני כדורגל מרשימים – במנדוסה, בקורדובה ובמאר דל פלאטה, מגרשים שמאז המונדיאל מיעטו יחסית להשתמש בהם; שיפור תשתיות הביוב והכבישים; שיפור רשת התקשורת והנהגת טלוויזיה בצבעים (הנהגת השידורים בצבע לחוץ-לארץ היתה גם דרישה של פיפ"א, פדרציית הכדורגל הבין-לאומית, כדי לספק כמיליארד צופים, שראו את המשחקים במקלטי הטלוויזיה שלהם. בארגנטינה עצמה נראו המשחקים בשחור-לבן). פרויקטים חיוניים שלא שירתו את המונדיאל בוטלו או נדחו.

המשימה של החונטה היתה ברורה – ארגון מוצלח של המשחקים וניצחון במונדיאל בכל מחיר. לצורך כך, כחלק מן המאמץ ליצור קבוצה תחרותית שתזכה בגביע, הוכנה בין השאר רשימה של שחקנים בולטים, אשר היה אסור להחליפם בשחקנים אחרים או לחלופין לשחרר אותם לשחק בקבוצות אירופיות. יוצא דופן אחד היה מריו קמפס, אשר שיחק בקבוצה הספרדית ולנסיה. בעקבות מדיניות זו שיחקה נבחרת ארגנטינה לעתים תכופות יותר מנבחרות אחרות באותו הרכב שהשתתף במונדיאל; וכך, בעוד הדיקטטורה מניפה את דגל הקטנת מעורבותה של המדינה בכלכלה, בתחום הספורט היא נקטה גישה כלכלית-לאומית: הקמת רשות ממלכתית ריכוזית, השקעה ממשלתית והגבלת מכירתם של שחקנים לקבוצות זרות.

8. לקוסטה כיהן לאחר מכן בתפקיד סגן נשיא פיפ"א, הפרציה העולמית לכדורגל, ומן התפקיד הזה הודח רק בשנת 1984 בלחצה של הממשלה הדמוקרטית של ראול אלפונסין (Alfonso). ראו: Eugenio Méndez, *Almirante Lacoste: Quién mató al general Actis*, Buenos Aires 1984; Claudio Uriarte, *El almirante Cero*, Buenos Aires 1992
9. דיווח של סוכנות אי-פי (Associated Press) 30.5.1978. ראו גם דיון תמציתי על הניצול הפוליטי של המונדיאל על-ידי החונטה בתוך: Mabel Veneziani, 'El Mundial', *Todo es Historia*, 229: 30-54; Tony Mason, *Passion of the People? Football in South America*, London 1995, pp. 71-75

מחאות בין-לאומיות

בחודשים שקדמו לתחילת הטורניר נשמעו קולות אשר קראו להחרמת המשחקים בארגנטינה משתי סיבות עיקריות: (א) אשמה בהפרות קשות של זכויות האדם. דיווחים זרים התייחסו לאלפי קורבנות של חטיפה, עינויים ורצח שנחשדו ב'חתרנות'; (ב) חשש שמא יבצעו גופי התנגדות למשטר פיגועי ראוה במהלך המשחקים. כדי להרגיע את החשש הזה התחייבה החונטה בפני כל גורם אפשרי שהאליפות תתקיים ללא כל הפרעה; ואכן, כך היה. לטענת ראשי המשטר, היה המצב בארגנטינה יציב, והאוכלוסייה היתה שבעת רצון מהמצב הפוליטי, ולכן לא היתה צפויה כל מחאה אלימה. המשטר פתח במערכה תעמולתית, שנועדה לשפר את תדמיתו של השלטון הצבאי ולהכפיש ארגונים של זכויות אדם, דוגמת אמנסטי אינטרנשיונל. לשם כך שכר המשטר את שירותיה של חברת יחסי ציבור ניו-יורקית – Burson-Marsteller – תמורת כחצי מיליון דולר. כדי להרשים את העיתונאים הרבים ואת אלפי התיירים שהיו צפויים להגיע, הואץ הדיכוי בחודשים שקדמו למונדיאל, וכמה שכונות עוני בפרוורי הבירה 'גולחו' ותושביהן סולקו לפרובינציות כדי להסתיר את המצוקה.

הדיקטטורה הקימה בפריז משרד תעמולה שנועד להפיץ באירופה את מסריה. פריז נבחרה דווקא משום ששימשה באותה עת מרכז המערכה להחרמת המשחקים. משם הופצו כרזות, מדבקות, סרטים ואף תקליטים עם מסרים נגד החונטה הצבאית, ובהם הסמל של כדורגל המוקף גדר תיל.¹⁰ מאמצי החרם החלו באוקטובר 1977 במאמרים שפרסמו בעיתון לה מונד (*Le Monde*) האינטלקטואל הצרפתי ממוצא פולני מארק האלטר (Halter) והעיתונאי אלן פונטן (Fontaine). לאחר מכן הוקמה בפריז ועדה מארגנת של החרם, וארגוני זכויות אדם, דוגמת אמנסטי, וכן ארגונים מן השמאל הרדיקלי הצטרפו לפעילותה. האלטר הכיר היטב את ארגנטינה, ונפגש שם עם פעילי שמאל עוד בסוף שנות השישים. הארגון שהוקם להחרמת המונדיאל היה 'קובה' (COBA), ראשי תיבות בצרפתית של 'הוועד להחרמת אליפות העולם בכדורגל בארגנטינה', והוא הצליח לקדם מחאת המונים ברחבי צרפת. בשנת 1978 לא ניתן היה להתעלם בצרפת מהמחאה נגד החונטה הצבאית. תרמו לכך הקמתם של מאתיים ועדים מקומיים, לאורכה ולרוחבה של צרפת. הוועדים המקומיים פעלו בכל הערים הגדולות וגם בערי שדה ובעיירות רבות.¹¹ ב'קובה' השתלבו פעילים של אחד הוועדים הגדולים לסולידריות עם ארגנטינה, 'קאיס' (CAIS), המרכז

10. ראו למשל את התקליט: Cobargentine Solidarite, Argentina '78, Boycott de la Dictature! (Paris 1978)

11. Morane Auge and others, *Réflexions sur la constitution de réseaux de solidarité autour des exilés argentins dans les années 1970: Et considérations sur l'évolution de l'accès au droit d'asile en France*, Ministère des Affaires Etrangères, Mission de Coordination pour les Droits de l'Homme, Paris 2006, p. 34

הארגנטיני למידע וסולידריות, לצד פעילים של השמאל הרדיקלי, מורים לחינוך גופני, אנשי רוח רבים ומספר לא מבוטל של 'בוגרי '68'.¹² עד כמה יעילה היתה פעילות החרם? על-פי התגובות בארגנטינה גופא, היתה הפעילות יעילה עד מאוד שכן החונטה נאלצה לפתוח במבצע הסברה נגדי בשם 'הקמפיין האנטי-ארגנטיני', וזה הועצם בתקשורת הארגנטינית – רובה ככולה בהשפעה או בפיקוח של הגנרלים שבשלטון.¹³ המערכה על החרם עוררה תהודה גם בהולנד, בדנמרק, באיטליה, בגרמניה, בשווייץ, במקסיקו, בארצות-הברית, בארצות סקנדינביה ובספרד. התומכים בחרם הדגישו שאי אפשר להפריד בין ספורט ובין פוליטיקה, שהטורניר בארגנטינה ייצור מראית עין כוזבת של מדינה שהחיים מתנהלים בה באורח נורמלי, אף שלמעשה מתנהל בה טבח המונים בהשראת השלטונות.

מן הראוי לציין שלא תמיד צידרו מפלגות השמאל הוותיקות במאמצי הגינוי והחרם, משום שהתנגדו למערכה של קרטור בתחום זכויות האדם, או משום שברית-המועצות קיימה קשרי סחר הדוקים עם הדיקטטורה הארגנטינית. אחד מבטאוניה של המפלגה הקומוניסטית הארגנטינית הביע ערב המשחקים תקווה

שהדימוי של המדינה [ארגנטינה] יהיה משכנע וילמד על החופש, השלווה והעבודה המשגשגים, שהממשלה [הצבאית] מבקשת להראות לתיירים, לאוהדים ולעיתונאים שיבואו לרגל הטורניר, כמו גם לאלה שאינם עושים זאת ומתעקשים לגרום בכמה מדינות לאי-השתתפות משום שהם חותרים להראות את היפוכו של דבר.¹⁴

ז'ורז' מארשה (Marchais), מנהיג המפלגה הקומוניסטית הצרפתית, התבסס על עמדת המפלגה הקומוניסטית הארגנטינית, עמד בראש המאבק נגד החרם ועודד את השחקנים

12. הפילוסוף השמאלי ברנאר אנרי לוי, אז בן 29, היה שותף פעיל למאמצי החרם על המשחקים בארגנטינה. הוא יצא לבואנוס איירס כדי לכתוב על הדיכוי שם עבור השבועונים נובל אוזורבטר (*Nouvel Observateur*) הצרפתי, ל'אספרסו (*l'espresso*) האיטלקי, קמביו 16 (*Cambio 16*) הספרדי והניו רפאבליק (*The New Republic*) האמריקני, ונעצר בסוף חודש מאי 1978 לכמה שעות בידי המשטרה הפרלית. בכל ימי שהותו שם היה נתון למעקב. ראו דיווח אי-פי, 30.5.1978 וכן מאמרו: Bernard-Henry Lévy, 'Como me echaron del Mundial', *Cambio 16*, 16.11.1978

13. Marina Franco and Pilar González Bernaldo, 'Cuando el sujeto deviene objeto: la construcción del exilio argentino en Francia', in: Pablo Yankelevich (ed.), *Represión y destierro: Itinerarios del exilio argentino*, La Plata 200, p. 31; Bill L. Smith, 'The Argentinian Junta and the Press in the Run-up to the 1978 World Cup', *Soccer and Society*, 3, 1 (2002), pp. 69-78

14. Isidoro. *Coincidencias*, 5.5.1978. על יחסי ברית-המועצות-ארגנטינה באותן שנים ראו: Gilbert, *El oro de Moscú: La historia secreta de las relaciones argentino-soviéticas*, Buenos Aires 1994, chaps. 14-17; Aldo César Vacs, *Discreet Partners: Argentina and the USSR since 1917*, Pittsburgh, PA 1984

הצרפתים לצאת לבואנוס איירס. השמאל הסוציאלי-דמוקרטי, בדמותו של פרנסואה מיטראן (Mitterand), נקט עמדה דומה. גם בישראל לא השתתפו מפלגת העבודה, מפ"ם והמפלגה הקומוניסטית בהחרמת המשחקים.

למרות גל של ביקורת על המתרחש בארגנטינה, לא פרשה שום נבחרת מבין 15 הנבחרות האורחות. שני כדורגלנים הולנדים בלבד – קפטן הנבחרת וים ואן הנגן (Wim van Hanneggen) ויוהאן קרויף (Cruyff), מטובי הכדורגלנים בעולם באותה עת – סירבו להשתתף בתחרות מסיבות פוליטיות, ולא הצטרפו לנבחרת ארצם. מאמן נבחרת צרפת מישל הידלגו (Hidalgo) הבטיח לנצל את שהותו בארגנטינה כדי לנסות ולברר מה עלה בגורלם של 11 נעדרים, ובהם שתי נזירות צרפתיות שנחטפו בדצמבר 1977.¹⁵

ממשלת ארגנטינה ביקשה לסנן את העיתונאים שיגיעו לארגנטינה לרגל אליפות העולם. לשם כך הוקם משרד מיוחד, בראשותו של העיתונאי דניאל גָלוטו (Galotto), וזה מנע הרשאה מגולים ארגנטינים או מעיתונאים 'חשודים'. מכל מקום, עיתונאים רבים אכן הגיעו לסקר את משחקי הגביע העולמי. כמה מהם נפלו בשבי ההפקה המפוארת שהציגה הדיקטטורה, וכך היה יכול כתב הטיימס הלונדוני לכתוב שרוב הארגנטינים 'בבירור אינם אומללים וכבר לא מדוכאים'.¹⁶ לעומת זאת, עיתונאים רבים אחרים ניצלו את תשומת הלב הבינלאומית שהופנתה לעבר ארגנטינה כדי לספר למיליוני הצופים, המאזינים והקוראים על הדיכוי הרצחני ועל תופעת 'הנעלמים' או על מאבקן של 'האימהות של כיכר מאי'. כך עשו למשל שני השדרים של הטלוויזיה הגרמנית בעת שידור טקס הפתיחה של המשחקים בבואנוס איירס. היו שהשוו את הניצול הפוליטי של המונדיאל על-ידי החונטה הארגנטינית לזה שעשו בניטו מוסוליני במשחקי גביע העולם בכדורגל ברומא בשנת 1934 ואדולף היטלר באולימפיאדה של ברלין שנתיים לאחר מכן.¹⁷ השחקן הגרמני סִיפ מאייר (Maier) התכוון להשתתף באחת ההפגנות של 'האימהות של כיכר מאי', אבל פיפ"א איימה שבמקרה כזה תחזיר אותו למינכן. לעומתו, הכריז קפטן נבחרת גרמניה ברטי פוגס (Vogts), 'ארגנטינה היא מדינה ששורר בה סדר, ואני לא ראיתי אף אסיר פוליטי'.¹⁸

15. דיווח של סוכנות הידיעות אי-פי, 30.5.1978.

16. מצוטט בתוך: סיימון קופר, כדורגל נגד האויב, תל-אביב 2002, עמ' 188-189.

17. על האולימפיאדה בברלין 1936 ראו בין השאר: Duff Hart-Davis, *Hitler's Games – The 1936 Olympics*, London 1986; Richard D. Mandell, *The Nazi Olympics*, Urbana and Chicago, IL 1987 (2nd ed.); Judith Holmes, *Olympiad 1936: Blaze of Glory for Hitler's Victoria*, New York 1971. על ספורט ופוליטיקה באיטליה של מוסוליני ראו בין השאר: de Grazia, *The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*, Cambridge 1981, especially pp. 169-180; Felice Fabrizio, *Sport e fascismo: la politica sportiva del regime, 1928-1936*, Rimini-Firenze 1976.

18. על אמירות מסוג זה כתב שגריר ישראל בבואנוס איירס רם נרגד למשרד החוץ בירושלים (16.6.1978) בלשון דיפלומטית: 'משחקי הכדורגל מעסיקים הציבור והכל נראה שפיר למי שאינו מודע למתחים והחיכוכים הפועלים במקביל' (ארכיון המחברים).

סוגיה אחרת נוגעת לשאלה אם אמנם הכריזו תנועות ההתנגדות על 'הפסקת אש' בזמן המשחקים.¹⁹ נראה שראשי תנועת הגרילה הפרוניסטית מונטונרוס הגיעו להבנה עם הדיקטטורה בפגישה שנתקיימה בפריז בין מנהיג הקבוצה מריו פירמניץ' (Firmenich), ובין האדמירל מאסרה בסוף 1977. בריאיון לשבועון הצרפתי ל'אקספרס' (L'Express), שפורסם ב-10 באפריל 1978, הכריז רודולפו גלימברטי (Galimberti), אחד ממנהיגי המונטונרוס: 'אנו מעריכים שהחרם אינו מדיניות ריאליסטית בנסיבות הנוכחיות. לכולם אנחנו אומרים – אתם יכולים לנסוע, המונטונרוס לא יבצעו שום פעולה העלולה לסכן את השחקנים או את העיתונאים [...] אנחנו אף הולכים רחוק יותר: אנו מציעים לדיקטטורה של הגנרל וידלה הפסקת אש'.²⁰ גם ארגון הגרילה השמאלי 'הצבא המהפכני של העם' (Ejército Revolucionario del Pueblo – ERP) אימץ עמדה דומה.

באווירה כזאת אין פלא שהמאמן סזאר לואיס מנוטי (Menotti), בעל העמדות הפרוגרסיביות (הוא נמנה עם תומכי המפלגה הקומוניסטית ב-1958, הביע תמיכה בפרוניזם ב-1973, והזדהה עם 'השמאל הלאומי' של ה-Partido Intransigente ב-1983), נהיה כלי שרת בידי הדיקטטורה. מעניין שפחות מארבע שנים לאחר מכן שב מאמן נבחרת ארגנטינה ויצא נגד שלטון הגנרלים, אך לא לזמן רב.²¹

מרבית המשחקים התנהלו על מי מנוחות, ללא כל הפרעות. רק תוצאתו של משחק אחד היתה תמוהה. בחצי הגמר התייצבה ארגנטינה מול נבחרת פרו. מועד המשחק נקבע באופן שאפשר לנבחרת ארגנטינה לדעת בעוד מועד את הפרש השערים שנוקקה לו כדי לעלות לגמר במקומה של ברזיל. ארגנטינה נדרשה לניצחון בהפרש של ארבעה שערים לפחות. המשחק, שהתקיים ב-21 ביוני, הסתיים בניצחון מסחרר לארגנטינים: 6:0. התוצאה המהממת יצרה חרושת שמועות שהמשחק היה מכור. נטען שממשלת ארגנטינה העבירה לפרו מיליוני טונות של חיטה ללא תשלום, ואולי גם סיפקה נשק לארץ זו; שהבנק המרכזי של ארגנטינה העניק אשראי של מיליוני דולרים לפרו; ששוער נבחרת פרו ראמון קירוגה (Quiroga), ארגנטיני מתאזרח, סייע במכוון לניצחון מולדתו; ואף ששחקני נבחרת

19. Mason, *Passion of the People?*, p. 163; Richard Gillespie, *Soldiers of Perón: Argentina's Montoneros*, New York 1982, pp. 257-258

20. מצוטט בתוך: Juan José Sebreli, *La era del fútbol*, Buenos Aires 1998, p. 194. על גלימברטי ראו: Marcelo Larraquy y Roberto Caballero, *Galimberti: crónica negra de la historia reciente de Argentina*, Madrid 2002

21. 'מנוטי תוקף הכת הצבאית בארגנטינה', הארץ, 11.2.1982, אבל בזמן מלחמת פוקלנד/מאלווינס באותה שנה התייצב שוב לצדה של הדיקטטורה. על המאמן הארגנטיני והמונדיאל ראו: Roberto Gasparini and José Luis Ponsico, *El director técnico del proceso*, Barcelona 1983; César Luis Menotti, *Fútbol sin trampa: en conversaciones con Angel Cappa*, Barcelona 1986

ארגנטינה היו בהשפעה של סמי מרץ.²² אולי, כמו שאמר אחד משחקני נבחרת הולנד רנה ואן-דר-קרקוף (Kerkhof), 'במונדיאל בארגנטינה היתה יכולה להיות רק מנצחת אחת'. באמצעות מבצע תעמולה מתוזמר ומתוזמן היטב ניסתה הממשלה לשפר גם את הלך הרוח הפסימי ששרר בקרב מגזרים רחבים בארגנטינה. הרדיו, הטלוויזיה, היומנים, השבועונים ושלטי החוצות גויסו לשם כך.²³ השבועונים חנטה (*Gente*) ואל גראפיקו (*El Gráfico*), שניהם מבית ההוצאה לאור השמרני 'אטלנטידה' (*Atlantida*), בלטו כשופרות במערכת התעמולה של המשטר. במאמר מערכת כתב אל גראפיקו:

תחרות זו מציגה בפני העולם את המציאות בארצנו ואיך אנו מסוגלים לעשות את הדברים, בצורה נכונה ואחראית. זאת בניגוד למסע השקרים המתנהל בחוץ לארץ באמצעות עיתונאים בעלי כוונות זדוניות ואשר כל כוונתם לפגוע בארגנטינה. אנו בטוחים שהמונדיאל חיזק את אלה שיושבים כאן, שאינם מסוגלים להאמין בכל הטוב שיש בביתם. אנו בטוחים שהם יתרגשו וכעת הם חשים גאווה בארצם.²⁴

קרייני הרדיו והטלוויזיה חזרו על הסמאות אשר טבע המשטר ואשר ביקשו ליצור את הרושם שהביקורת מחוץ אינה אלא 'אגדה שחורה' שאויביה של ארגנטינה מפיצים. סמאות אחרות קבעו: '25 מיליון ארגנטינים ישחקו במונדיאל' (כלומר ארגנטיני שאינו תומך במונדיאל מוציא את עצמו מכלל האומה הארגנטינית כביכול) ו'שקט הוא בריאות' (ססמה שטבעה הממשלה הקודמת ולצרכים אחרים, וקיבלה אז משמעות שונה). החונטה הכירה היטב את כלל היסוד בכל מערכה שיוקית, פוליטית או מסחרית: כדי להעביר את המסר לצרכן יש לחזור עליו שוב ושוב. שורה של ארגונים ציבוריים וחברות מסחריות הצטרפו גם הם למקהלה הלאומנית, מסיבות מובנות.

במשחק הגמר התמודדו נבחרות ארגנטינה והולנד. בתום תשעים דקות היתה התוצאה שוויון 1:1. בהארכה הבקיעה ארגנטינה צמד שערים וזכתה באליפות. כאשר קיבל לידיו קפטן נבחרת ארגנטינה את הגביע מן הגנרל וידלה לתרועות ההמונים היה בכך כדי לסמל את השלמתם של מרבית הארגנטינים – מאונס, מאדישות או מתוך הזדהות – עם הרודנות האכזרית. המשחק, נזכיר, נערך באצטדיונה של 'ריבר פלייט', כמה מאות מטרים בלבד מבית-הספר הימי הישן למכונאים – ESMA – אשר היה מחנה עינויים בזמן הדיקטטורה וזכה לכינוי 'אושוויץ של ארגנטינה'.

22. דיווח נרחב על שמועות אלה פורסם בסאנדיי טיימס הבריטי בשנת 1986, ומאז צוטט בספרים שונים. ראו למשל: קופר, כדורגל נגד האויב, עמ' 187-188; Sebrelli, *La era del fútbol*, pp. 202-204.

23. על השליטה הישירה ועל הצנזורה של קציני הצבא על אמצעי התקשורת בעת המשחקים ב-1978 ראו: Pablo Llonto, *La vergüenza de todos: el dedo en la llaga del Mundial 78*, Buenos Aires 2005; Eduardo Blaustein and Martín Zubietta, *Decíamos ayer: la prensa argentina bajo el proceso*, Buenos Aires 1998.

24. ראו את הגיליון של 6 ביוני 1978.

סיימון קופר (Kuper) ציטט בספרו כדורגל נגד האויב את הגנרל אַנסינו, אשר סיפר על הלילה שלאחר הניצחון: 'היתה התפוצצות של אקסטאזה ושמחה. כל המדינה היתה ברחובות. תומכי המפלגה הרדיקלית התחבקו עם פרונטיסטים, קתולים עם פרוטסטנטים ועם יהודים, כולם הניפו דגל אחד: דגל ארגנטינה'.²⁵ כאשר שאל אותו קופר אם הוא משווה את ההתרחשות למה שקרה בזמן מלחמת פוקלנד/מאלווינס, בעת שיצאו ההמונים שוב לרחובות, השיב הגנרל: 'בדיוק! זה היה בדיוק אותו דבר!'. ואילו הֶבֶה דה בונאפיני (Bonafini), מראשי ארגון 'האימהות של כיכר מאי', אמרה לו: 'עבור ההמונים זו הייתה פייסטה, עבור משפחות הנעלמים – טרגדיה'. דוברי המשטר הציגו את ההמונים החוגגים ברחובות כעין משאל עם, שהשלטון זוכה בו בתמיכה עממית רחבה. כך דיברו גם הרדיו, הטלוויזיה והעיתונים בשם האחדות הלאומית, שהופגנה כביכול לאורך האליפות. אפילו חלקו של הקולנוע לא נפקד. 'החגיגה של כולם' ('La fiesta de todos') היה כעין גרסה ארגנטינית של 'אולימפייה' (או: 'האלים באצטדיון'), אלא שסרחיו רנאן (Renán) לא היה בדיוק לני ריפנשטל (Riefensthal).

הדיקטטורה יכלה לרשום לעצמה הצלחה, ונשיא פיפ"א היה יכול להעניק לגנרל וידלה עיטור ולהכריז: 'סוף סוף העולם יכול היה לראות את פניה האמיתיים של ארגנטינה'. צעירים רבים חגגו את הניצחון בכיכר מאי, ותבעו מן הנשיא וידלה לצאת למרפסת ארמון הנשיאות כדי שיוכלו להריע לו.²⁶ הגנרל איֶבְּרִיקו סאן ז'אן (Saint Jean), מושל הפרובינציה של בואנוס איירס ומאדריכלי 'המלחמה המלוכלכת', הכריז:

אלה מאיתנו שהיתה להם הזדמנות להיות באצטדיון יכולנו לראות כיצד כל הנוכחים שם נשאו יחד תפילת אבינו שבשמיים (Padrenuestro) והריעו לכל אחד ממפקדי הכוחות המזוינים. ראינו את ההמונים משתתפים נרגשים ומופתעים ולבסוף שרים את המארש של סן לורנסו.²⁷

כל המרכיבים האידאולוגיים של לאומנות, מיליטריזם, דתיות ופנאטיות של כדורגל היו בדבריו של הקצין האכזרי.

האופוריה של המונדיאל התפרצה בשנית בספטמבר 1979, כאשר גברה נבחרת הנוער של ארגנטינה על זו של ברית-המועצות במשחקי גביע העולם לנוער של טוקיו. רדיו ריוואדביה (Rivadavia), רדיו מיטרה וערוץ 7 בטלוויזיה (ATC) עודדו את הציבור לצאת לרחובות ולחגוג. באותו יום התכנסה הוועדה הבין-לאומית לזכויות האדם במשרדי

25. קופר, כדורגל נגד האויב, עמ' 185.

26. ראו למשל: מעריב, 26.6.1978, 27.6.1978; *New York Times*, 30.6.1978.

27. לדברי מרגריט פיטלוביץ', ההפגנה בעקבות הזכייה באליפות היתה גדולה ונלהבת כל-כך עד שעיתונאי זר השווה אותה לחגיגות יום הניצחון על הנאצים באירופה (V-E Day). ראו: Marguerite Feitlowitz, *Lexicon of Terror: Argentina and the Legacies of Torture*, New York 1998, p. 36

ארגון מדינות אמריקה בשדרות מאי (Avenida de Mayo), אחד מרחובותיה המרכזיים של בואנוס איירס, שם קיבלה את תלונותיהן של משפחות הנעלמים. מאולפני הרדיו שודרה קריאה לציבור לצאת לכיכר מאי ולהפגין לפני האדונים מן הוועדה לזכויות האדם: 'לארגנטינה אין מה להסתיר'. דייגו מרדונה, שלא שיחק במונדיאל, אך הוביל את הצעירים לזכייה באליפות העולם לנבחרות נוער ביפן, כתב כעבור כמה שנים:

אני לא יודע אם בעלי הדרגות שהיו אז בשלטון ניצלו אותנו, או לא. לא יודע. סביר להניח שכן, כי זה מה שעשו כולם. אבל זה לא מוריד ממה שעשינו: אי אפשר לכלוך אותנו בגלל הטינופת שלהם, ללא קשר לדעתי עליהם. לטיפוסים כמו וידלה [...], שהעלימו שלושים אלף איש, לא מגיע כלום. בוודאי לא שילכלכו את זיכרון הניצחון של המון ילדים.²⁸

מרדונה ניסה בדיעבד ליצור הפרדה בין ההישג הספורטיבי ובין ניכוסו וניצולו הפוליטי על-ידי החונטה.

מכל מקום, צעירים רבים הגיעו לכיכר מאי בספטמבר 1979 כדי לחגוג, והריעו לרודן בקריאות Videla Corazón, כאשר זה יצא לגזוזתת ארמון הנשיאות. אותם שדרי רדיו בדיוק קראו להמון לצאת לרחובות ולהפגין את האחדות הלאומית באמצע 1982, כאשר כבש צבא ארגנטינה את איי פוקלנד/מאלווינס והתכוון לעימות הצבאי עם בריטניה. בימים הראשונים של הקרבות היה הסיקור בכלי התקשורת האלקטרוניים דומה בסגנונו לדיווח הנלהב על הנצחונות של הנבחרת הלאומית באליפות העולם בכדורגל. אלא שהפעם נחלו הארגנטינים תבוסה, ושילמו על כך מחיר כבד בחיי אדם, שהיה בו כדי להאיץ את קצה של הדיקטטורה.²⁹

קולות המחאה בישראל

מדינת ישראל קיימה קשרים רשמיים הדוקים עם הדיקטטורה הצבאית בארגנטינה. למרות האופי האנטישמי הכולט של החונטה הצבאית, פרחו היחסים הבילטרליים באותם הימים, ימי ממשלת הליכוד הראשונה בראשות מנחם בגין. קשרים אלה החלו עוד בזמן ממשלת העבודה עם יצחק רבין כראש הממשלה, והמשיכו לאחר המהפך הפוליטי.³⁰ ידיעות על

28. דיאגו ארמנדו מרדונה, מרדונה של כולם, תל-אביב 2001, עמ' 27.

29. Alberto L. Ciria, 'From Soccer to War in Argentina: Preliminary Notes on Sport as Politics under a Military Regime, 1976-1982', in: Archibald R. M. Ritter (ed.), *Latin America and the Caribbean: Geopolitics, Development, and Culture*, Ottawa 1984, pp. 80-95.

30. על יחסי ישראל-ארגנטינה באותן שנים עדיין לא נתפרסם כל מחקר מקיף. לדיון בכמה היבטים של יחסים אלה ראו: לואיס רוינגר ומריו שניידר, 'מילוט וגלות: הנמלטים מרדיפת שלטון הגנרלים

קשרי ישראל-ארגנטינה, בייחוד על הקשרים הצבאיים, עברו מתחת לעינה הקפדנית של הצנזורה הצבאית. הוראות הצנזורה אסרו פרסום כל ידיעה שנגעה ליחסים הבטחוניים בין שתי המדינות. לפיכך המצב בארגנטינה לא עלה כמעט כלל על סדר היום הציבורי בישראל. ככל שהדברים נוגעים למישור הפרלמנטרי, העידה השרה לשעבר שולמית אלוני 'סתמו את פי' כאשר ניסתה לדון בכנסת במכירות הנשק של ישראל למשטר הצבאי בארגנטינה:

בשעתו לא רק סתמו את פי, אלא שח"כ יגאל הורוביץ ז"ל איים עלי שלא אעז לפתוח את פי. היה זה כשממשלת ישראל סיפקה נשק לקולונלים הברוטאליים ששלטו בארגנטינה וחיסלו אזרחים בהמוניהם. בחדרי הכנסת, בקומה החמישית, ישבו הורים לילדים שנעלמו וביקשו שנעשה דבר, והגשתי הצעה לסדר היום, ודרשתי דיון. לא אפשרו לי. ההצעה לסדר לא אושרה. הבטיחו לי שיהיה על כך דיון בוועדת החוץ והביטחון. למיטב ידיעתי לא היה כי לא הוזמנתי לדיון.³¹

על-פי דו"ח שפרסם מרכז המחקר של הדאי"א (DAIA), ארגון הגג של המוסדות היהודיים בארגנטינה, כ-1300 יהודים נחטפו ונעלמו בארגנטינה בזמן שלטון הגנרלים, הרבה יותר מחלקם היחסי של היהודים בארץ זו.³² משפחות הנעדרים והעצירים הפוליטיים שהתגוררו בישראל פנו אל ראשי ממשלה, אל שרים, אל חברי כנסת, אל קצינים בכירים בצה"ל

בארגנטינה בשנות השבעים, סוציולוגיה ישראלית, ו, 2 (2005), עמ' 233-263; אפרים זדוף, 'מחויבותה של ישראל כלפי יהודים בתפוצות בעתות משבר ומצוקה – המקרה של ארגנטינה, 1976-1983', ביטחון לאומי, 3-2 (2003), עמ' 45-59; מרסל זוהר, שלח את עמי לעזאזל, תל-אביב 1991; ליאונרדו סנקמן, 'מילוט יהודים בארגנטינה בעת השלטון הצבאי, 1976-1983', בתוך: דפנה שרפמן (עורכת), אור לגויים? מדיניות החוץ של ישראל וזכויות האדם, תל-אביב 1999, עמ' 91-118; Yitzhak Mualem, 'Between a Jewish and an Israeli Foreign Policy: 1976-1983', *Jewish Political Studies Review*, 16, 1-2 (2004) Israel-Argentina Relations and the Issue of Jewish Disappeared Persons and Detainees under the Military Junta, 1976-1983'.
 31. 'אכן, מוסר בביטחון', הארץ, 24.5.2006. אלוני כתבה דברים אלה בתגובה למאמר 'דרוש מוסר בביטחון', מאת העיתונאי יוסי מלמן, שפורסם אף הוא בהארץ, 17.5.2006. וכך כתב מלמן: 'סוחרי נשק ישראלים משתוללים בכל רחבי העולם ומוציאים שם רע למדינה. אין כמעט עימות צבאי, סכסוך אתני או מלחמת אזרחים שאין בצד זה או אחר שלהם (ולעיתים בשני הצדדים) סוחרי נשק, יועצי ביטחון, מדריכים ומאבטחים מישראל. הם מוכרים נשק מתוצרת ישראל, מעודפי צה"ל או מכל מקור אחר בעולם לכל דורש. זה יכול להיות שליט צמא דם, מפקד מיליציה או רמטכ"ל בצבא. כמעט בכל יום מגיעה לישראל משלחת ביטחונית כדי לרכוש נשק או ידע ביטחוני. לרוב הן מוזמנות על ידי סוחר נשק או חברה ליצוא ביטחוני, שדואגים להציג להם את המערכות החדשות, ולקינחן – לארגן להם פגישה עם שר הביטחון או עם פקידים וקצינים בכירים – בפועל או בדימוס'.

32. ראו: DAIA, *Informe sobre la situación de los detenidos-desaparecidos judíos durante el genocidio perpetrado en Argentina*, Buenos Aires 1999

ואל דיפלומטים זרים בבקשת סיוע. ברוח של הוועדה הבין-משרדית, שהוקמה בישראל שני עשורים בערך לאחר קצה של הדיקטטורה כדי לחקור את גורל הנעדרים היהודים בארגנטינה, נכתב:

המשפחות חשו כי עניינן לא טופל ביעילות הנדרשת, הזמן אזל ועזרה או מידע אין, ואם [היה] קיים, [הוא] לא נמסר למשפחות. חלק מהמשפחות הקימו ארגון על מנת לאחד את המאמצים ולנסות ולהשפיע ביתר שאת. הוקם אז 'ועד קרובי משפחות של הנעדרים בארגנטינה', שלאחר מכן יהפוך לארגון 'ממוריה'. ארגון זה דרש התערבות פעילה של המדינה בעניינם. בין היתר, פנה ועד המשפחות לחברי כנסת שונים וביקש התערבותם. בין חברי הכנסת נמצאה קבוצה, מכל הקשת הפוליטית, אשר הביעה רצון לסייע. אך מאמצי הקבוצה להביא את הנושא לדיון במליאת הכנסת העלו חרס. לדבריהם, יו"ר הכנסת, מנחם סבידור ז"ל, לא אפשר להביא את הנושא למליאה. לאחר פניות רבות, שלא נענו, למזכירות הכנסת, פנה ועד המשפחות לבג"צ. בעקבות הגשת הפניה התקיים דיון בכנסת [בסוף יוני 1983],³³ עוד לפני הדיון בבג"צ, ולראשונה, נסעה ועדה פרלמנטארית לארגנטינה במטרה ללמוד את הנושא. אך הוועדה [שהגיעה לבואנוס איירס אך בתחילת 1984, לאחר חזרתו של השלטון הדמוקרטי] רק הפסיקה את מסעה לאחר שהות בת יומיים בארגנטינה וחזרה ארצה לקראת הצבעת אי אמון בכנסת. המסע לא הניב כל תוצאות. אירוע זה אף חיזק את תחושת המשפחות על העדר מדיניות ברורה הלוקחת בחשבון את מכלול הנתונים שעמדו באותה עת לרשות הרשויות השונות ואת כלל האינטרסים. רושם זה התחזק מאחר שעל פי הידוע למשפחות, הממשלה מעולם לא קיימה דיון בענייני הנעדרים באופן מסודר, ממוסד, בנושא העומד על סדר יומה של המדינה.³⁴

33. ובהם חברי הכנסת מן הליכוד גאולה כהן ודרור זייגרמן, חבר הכנסת יאיר צבן ממפ"ם וחבר הכנסת של העבודה, מנחם הכהן. כהן גינתה בחריפות את קיומם של יחסים תקינים עם משטר שהגדירה אותו אנטישמי ונאו-נאצי, ואילו זייגרמן הביע צער על שממשלת ישראל העדיפה להימנע מהפעלת לחץ ציבורי כבד בתקשורת ובארגונים בין-לאומיים, כמו מה שנעשה במאבק על חופש העלייה מברית-המועצות, כדי שלא לפגוע ברווחים ממכירת נשק לארגנטינה. השניים המליצו לשקול את ניתוק היחסים הדיפלומטיים עם ארגנטינה. צבן קבל על שהממשלה מנעה במשך שנים דיון בכנסת על המצב בארגנטינה.

34. הוועדה הבין-משרדית בעניין גורל הנעלמים היהודים בארגנטינה, דין וחשבון, ממצאים, עדויות, המלצות, משרד החוץ ומשרד המשפטים, ירושלים 2003, עמ' 9. ההאשמות החמורות ביותר נגד ישראל נוסחו בידי מרסל זוהר, שלח את עמי לעזאזל, תל-אביב 1990. הד להאשמות אלה היה אפשר לשמוע בסרט התעודה 'רוצח' (Asesino) של נורית קירד (2002). בדיעבר גילה לואיס חיימוביץ, שבתו אלחנדרה נחטפה ונעלמה ביוני 1976, מידה של הבנה למגבלות ולאי-לוצים שהיו צריכים להתמודד אתם מדינת ישראל ונציגיה באותן נסיבות (חיימוביץ), 'ישראל והמלחמה המלוכלכת', הארץ, 11.2.1990.

בתום הדיונים של הוועדה הבין-משרדית אמר יושב הראש שלה, סמנכ"ל משרד החוץ פנחס אביבי, אשר היה ציר צעיר בשגרירות ישראל בבואנוס איירס בשנות הדיקטטורה: 'בדיעבד אנו יודעים כי אפשר היה לעשות יותר'.³⁵ זה היה צעד קטן בכיוון של הכאה על חטא מצד גורמים רשמיים בישראל לעומת דברים שאמר עשרים שנה קודם לכן שר החוץ יצחק שמיר בעת דיון בכנסת. שמיר טען שעוול היה לטעון כי ממשלת ישראל לא עשתה דבר, וכן להתעלם מפעולת משרד החוץ ונציגיו, אשר 'עשו ימים כלילות, פעלו למען ההצלחה, למען שחרור, למען בדיקת הפרטים, הלכו למרומי השלטון, לפעמים תוך סיכון'. שר החוץ ביקש להזכיר: 'כל אחד יודע מה הם הגבולות וההגבלות של נציג זר בארץ מסוימת; אנחנו הלכנו על הסף, הלכנו מעבר לסף'.³⁶ למרות הוראות הצנזורה, לא היה זה סוד שבין ישראל לחונטה הצבאית נרקמו יחסים בטחוניים הדוקים. במסמך שפרסמה הוועדה הבין-משרדית אף נכתב:

השגרירות (של ישראל בבואנוס איירס) טיפלה בקשרים המסחריים ברמה של המדיניות הכללית, תוך ניסיון לקדם את הסחר בין המדינות, ובעיקר את הרכישות בישראל. השגריר לא היה מעורב ישירות בעסקות השונות וביניהן עסקות הציוד הצבאי ומסגרות ההכשרה לשימוש באותו ציוד, עניינים שהיו בטיפולם של נספחי צה"ל ונציגי החברות הישראליות. אולם לשגריר הייתה מעורבות פעילה בקידום הכללי ובחיוזוק הקשרים עם בעלי ההכרעה בהחלטות הרכישה.³⁷

מהלשון המעורפלת של המסמך הרשמי אפשר להסיק שעסקות בטחוניות היו גם היו, שאנשי צבא ישראלים הכשירו כמה מלובשי המדים בארגנטינה ושהשגריר פעל לקידום עסקות בקרב 'בעלי ההכרעה בהחלטות הרכישה', ובמילים אחרות, הגנרלים והקצינים הבכירים שהיו האחראים להפרה השיטתית של זכויות האדם בארגנטינה. כאן המקום לציין שהנספחות הצבאית של ארגנטינה פעלה בתל-אביב בנפרד מן השגרירות ששכנה ברחוב הירקון. זו היתה 'נספחות מסחרית מיוחדת' אשר ישבה בבניין של קונצרן 'כלל' – אז אחד הגדולים בישראל – שבמרכזו תל-אביב, והיא ריכזה את כל הרכש הבטחוני של ארגנטינה בישראל. קצין בכיר ארגנטיני בשירות פעיל עמד בראשה. בנספחות עבדו כמה אזרחים ישראלים דוברי ספרדית, והיא נסגרה עם שובה של ארגנטינה לרמוקרטיה ב-1983.³⁸

35. יוסי מלמן, 'יו"ר ועדת הבדיקה לנעדרי ארגנטינה: ישראל לא עשתה די להצילם', הארץ, 2.7.2003.

36. מצוטט בתוך: יואל בר-רומי, 'האם הופקרו יהודי ארגנטינה', גשר, 133 (1996), עמ' 53-71. הציטוט מעמ' 54.

37. הוועדה הבין-משרדית בעניין גורל הנעלמים היהודים בארגנטינה, דין וחשבון, ממצאים, עדויות, המלצות, עמ' 70.

38. כמה וכמה עסקות בין ישראל לארגנטינה בוצעו בתיווכו של קונצרן 'כלל'. לתאגיד היתה חברה-בת ליצוא בטחוני, שמכרה ציוד צבאי במאות מיליוני דולר לשנה ואף קיבלה היתר מיוחד מהנהלת הבורסה בתל-אביב כדי שבמאזניה השנתיים לא יפורסמו שמה ושמות ראשיה ואף לא ידווחו היקפי ההכנסות וההוצאות של אותה חברה. זה היה היתר חריג שניתן בלחצם של גורמים רשמיים.

הרמטכ"ל לשעבר מרדכי (מוטה) גור ביקר בארגנטינה סמוך מאוד למונדיאל, ביולי 1978. בביקור זה הוא נפגש עם הגנרל וידלה, ולאחר מכן הכריז במידה של הפרזה: 'זה לא סוד. כולם יודעים שישאל היא אחת הספקיות העיקריות של נשק לצבא ארגנטינה'.³⁹ גור פעל באותם הימים כשליח התעשייה הבטחונית באמריקה הלטינית.

בצד התמיכה הצבאית והפוליטית של ממשלות ישראל בחונטה הצבאית, עשתה הסוכנות היהודית (בתיאום עם מוסדות ממלכתיים בישראל) מאמצים כדי להוציא גולים מארגנטינה. גולים אלה, רובם ככולם ממוצא יהודי, לא הגיעו לישראל במעמד של פליטים או מקבלי מקלט מדיני, אלא מכוח חוק השבות. קשה לאמוד את מספרם כי כאמור אי-אפשר להפרידם מכלל העולים שהגיעו באותן השנים מארגנטינה לישראל. על-פי הערכה, בין סוף 1975 (עוד לפני ההפיכה, אבל בעת שכבר פעלו כנופיות המוות בתמיכת הממשלה) ובין המונדיאל הגיעו לישראל כמה מאות גולים מארגנטינה (ככל הנראה לא יותר מ-400), שנמלטו מאימי הרדיפות של שלטון הגנרלים. רבים היו רחוקים ממסגרות יהודיות ונעדרי זיקה לציונות לפני בריחתם, ולפיכך עזבו רובם את ישראל עוד בסוף שנות השבעים של המאה שעברה (בדרך-כלל למערב אירופה, ובייחוד לספרד ולצרפת), ואחרים שבו לארגנטינה לאחר קץ הדיקטטורה בשנת 1983. גולים אלה, שהצטרפו אליהם צעירים אשר עלו לארץ בתנועות הנוער הציוניות בתחילת שנות השבעים ומספר מצומצם של ישראלים בעלי עמדות שמאליות, היו עיקר הפעילים במחאה שאורגנה בישראל נגד הדיקטטורה הצבאית בארגנטינה.⁴⁰

ההתארגנויות הראשונות נרשמו בסתיו של 1975, כמה חודשים לפני ההפיכה הצבאית, אז נפגשה לראשונה קבוצה של גולים עם עולים ותיקים ועם כמה פעילי שמאל ישראלים כדי לקדם תמיכה מעשית באסירים הפוליטיים ובמשפחות הקורבנות של הכנופיות הצבאיות למחצה, אשר פעלו בחסותו של חוסה לופס רגה (López Rega), האיש החזק בממשלתה של איסבל פרוץ. רק לאחר ההפיכה הצבאית של מרס 1976, בתחילת אפריל,

39. מיכל קפרא, 'דילמת השטן', מעריב (סופשבוע), 28.3.1986; Bishara Bahbah, *Israel and Latin America: The Military Connection*, New York 1986, p. 126. לדברי אהרון קליימן, לא רק שיקולים מסחריים ישראלים ניתבו את מכירות הנשק לארגנטינה, 'במקרים שבהם חשוב לארצות-הברית, כי מדינה פלונית תאמץ את הדוקטרינה הצבאית ואת הציויד הביטחוני שלה, אך שיקולים פוליטיים מונעים אותה מלספק לה נשק במישרין, עשויה ישראל להתבקש לשמש ספק חלופי בהנחה שהאינטרסים וההערכות הפוליטיות של שתי הממשלות מקבילים הם. העברות הנשק בעבר לנצרים בלבנון, לארגנטינה ולרפובליקות באמריקה התיכונה מדגימות את הגישה הזאת'. אהרון קליימן, חרב פיפיות: היצוא הבטחוני של ישראל ושוק הנשק העולמי, תל-אביב 1992, עמ' 74.

40. על מדיניות ישראל כלפי אנשי השמאל היהודים בארגנטינה ראו: סנקמן, 'מילוט יהודים בארגנטינה בעת השלטון הצבאי' (לעיל הערה 30); רוניגר ושניידר, 'מילוט וגלות' (לעיל הערה 30); Mario Sznajder and Luis Roniger, 'De Argentina a Israel: escape y exilio', in: Pablo Yankelevich (ed.), *Represion y destierro: Itinerarios del exilio argentino*, La Plata 2005, pp. 157-185

נערך בתל-אביב (כבית-תה שפעל בצפון רחוב בן-יהודה ותחת עינם הפקוחה של שירותי הביטחון הישראליים, אשר שיגרו כמה שוטרים בלבוש אזרחי שעמדו בפתח המקום) מפגש בהשתתפות כ-150 גולים ועולים, ובו סוכם לראשונה על הקמת מסגרת מקומית לסיוע לעם הארגנטיני ותמיכה בו, ובייחוד באסירים הפוליטיים ובמשפחות הנעדרים, אולם מלבד הסכמה כללית זו, התגלעו חילוקי דעות פוליטיים עמוקים בין המתכנסים. ברור היה לכול שיש לתמוך בעצירים, באסירים ובמשפחות הנעדרים, אבל לאן יש להפנות את המחאה? הפעילים שזה עתה באו והיו חברים במפלגה הקומוניסטית הארגנטינית טענו שיש לקדם את המאבק למען זכויות האדם בארגנטינה, אבל חלילה מלפגוע בחונטה הצבאית 'האנטי-פינושיסטית' (כלומר השונה באופיה מן הדיקטטורה הצבאית שתפסה את השלטון בצ'ילה השכנה, בהנהגת הגנרל אאוגוסטו פינושה [Pinochet]). אותם גולים טענו, בהתאם לעמדת מפלגתם, שהמשטר הצבאי בארגנטינה מייצג את 'הגורמים הדמוקרטיים' בתוך כוחות הביטחון, הנאבקים ביסודות ה'פינושיסטיים'. הם אף סירבו לגנות את המשטר הצבאי, למרות מחאות של רוב המשתתפים בפגישה בתל-אביב, אשר דרשו לפרסם גינוי ציבורי ל'דיקטטורה הצבאית הפשיסטית'. בעמדה זו נותרו רוב המתכנסים שהיו פעילי מפלגות ותנועות השמאל של הפרוניזם והשמאל הרדיקלי בארגנטינה. גם רוב העולים הצטרפו לעמדה זו.

בשל כך נוצר פילוג בשורות הגולים. המיעוט (רובם תושבי תל-אביב והסביבה) ציידו בגישה ששמה דגש אך ורק על נושא ההגנה על זכויות האדם בארגנטינה. הרוב (רובם תושבי ירושלים, חיפה והקיבוצים) הסכימו שיש לגנות את ההפרה השיטתית של זכויות האדם והאזרח בארגנטינה, והצביעו על מי שאחראי לכך: 'הדיקטטורה הצבאית הפשיסטית'. כעבור זמן, סמוך למשחקי גביע העולם בכדורגל, הוקמה התארגנות שלישית: של הורים וקרובים של הנעדרים, שהגיעו אט-אט לישראל בעקבות רדיפות או לאחר שנאשו מלמצוא את יקיריהם. כך הוקם הוועד הישראלי לסולידריות עם העם הארגנטיני.

בכרוז הראשון של הוועד הישראלי של קרובי העצורים והנעדרים בארגנטינה, אשר פורסם ב-1977, נאמר:

אנו, 21 משפחות יהודיות החיות בארץ, שלהן בנים, בעלים ואחים שנעלמו בארגנטינה, התארגנו כוועד קרובי העצורים הנעדרים בארגנטינה. ועד זה שם לו למטרה לעשות כל מאמץ לשחרור העצורים, ובנוסף לכך לגרום לדעת הקהל בישראל ולממשלתה ללחוץ על המשטר הצבאי הארגנטיני, על מנת שיודיעו לנו מה עלה בגורלם של יקירינו שנעלמו.⁴¹

41. ארכיון המחברים.

החרם בישראל

המבצע להחרמת המונדיאל החל בישראל בחודשים הראשונים של 1978 ביוזמת הוועד הישראלי לסולידריות עם העם הארגנטיני. ערב יום השנה השני להפיכה הצבאית בארגנטינה, במוצאי שבת 23 במרס 1978, נערכה הפגנה מול בניין שגרירות ארגנטינה בישראל, ברחוב הירקון בתל-אביב, והשתתפו בה כמה מאות אנשים. אחד מפעילי הוועד באותם הימים סיפר:

היתה לנו בעיה, איך להפגין מול שגרירות ארגנטינה, כאשר חלק מן המפגינים הגיעו לישראל עוד בטרם ההפיכה הצבאית ורבים רצו לשוב לארגנטינה ולו כדי לבקר את משפחתם. גם לגולים היו בני משפחה בארגנטינה. הפגנה מול השגרירות העמידה בפנינו דילמה קשה, כי ידענו שמצלמים אותנו מתוך הבניין (למרות שלכאורה השגרירות הייתה סגורה באותו יום) ולא יכולנו לבדוק את המסמכים של כל צלמי העיתונות שבאו לסקר את האירוע.⁴² הפתרון היה פשוט: רוב המפגינים עטו מסכה ורק ישראלים שבאו לתמוך במאבק הפגינו ופניהם גלויות. העניין הפך גימיק תקשורתי כי כך יכולנו להדגיש שהמפגינים חוששים לגורל יקיריהם בארגנטינה. לבסוף ההפגנה זכתה לסיקור צנוע, אך בכל זאת היה זה סיקור, בחודש בו פורסמו כמה וכמה ידיעות על הנעשה בארגנטינה ואף פורסמו מאמרים של כותבים שקראו להחרים את המונדיאל.⁴³

כאמור, כתבות לא מעטות על אודות המונדיאל והפולמוס הפוליטי סביבו פורסמו בעיתונות הישראלית בחודש מרס 1978 – בידיעות אחרונות, במעריב, בדבר, בג'רוזולם פוסט, בשבועון העולם הזה ובהארץ (פורסמו בו ארבע כתבות, ובכלל זה שני מאמרי פרשנות מאת מארק האלטר, שקראו לקדם את החרם). מאמר שעסק לראשונה בגורל היהודים בארגנטינה נכתב בידי מרסל זוהר. שם המאמר 'ארגנטינה: לאן נעלמו יותר מ־300 יהודים', והוא פורסם בסוף חודש מרס 1978.⁴⁴ בסך הכול פורסמו תריסר כתבות

42. החשש היה מוצדק. 'עוזר שגריר ארגנטינה בישראל אסף מידע על עולים שהפגינו' היתה הכותרת של ידיעה שפרסם העיתונאי מרסל זוהר (ידיעות אחרונות, 29.3.1979). ימים מספר לאחר הפגנה שנערכה מול השגרירות ביום השנה השלישי להפיכה הצבאית. בידיעה נמסר כי חואן קרלוס גרא, עוזר אישי של השגריר, קיים קשרים עם צעירה ישראלית. זו ביקשה להפסיק קשרים אלה כאשר נודע לה כי הוא אוסף מידע על 'עולים המפגינים מול השגרירות'. לדברי הצעירה, הוא אף אמר לה: 'כאשר הם יבקרו שם ידאגו כבר לטפל בהם'. דובר השגרירות משה ינאי מסר לעיתון: 'חואן קרלוס גרא לא היה עובד השגרירות או משרד החוץ הארגנטיני אלא עוזרו האישי של השגריר לשעבר'.

43. מכתב מאת ב"ס, לשעבר פעיל בוועד הישראלי לסולידריות עם העם הארגנטיני, בואנוס איירס, ינואר 2007. ב"ס למד עיצוב בישראל ושימש גרפיקאי בכמה כתבי עת לאחר שובו לארגנטינה ב־1983. כעת הוא מתגורר במרדיד וממשיך לעסוק בגרפיקה.

44. הידיעה נפתחה במילים: 'כל יום בשעות הבוקר מגיעות לשערי השגרירות הישראלית מאות נשים צעירות המבקשות לשוחח עם הקונסול [...] הקונסול הכללי משה פאר וצוותו מעניקים כמעט בכל

ומאמרי פרשנות. בשפה הספרדית, השבועון *סמנה (Semana)* פרסם את קריאתו של הוועד הישראלי לסולידריות עם העם הארגנטיני להחרים את המונדיאל. שני השבועונים המתחרים בשפה הספרדית *טימפו (Tiempo)* ו*אאורורה (Aurora)* לא פרסמו דבר.⁴⁵ ביום השנה השני להפיכה הצבאית, ב-24 במרס 1978, תכננה קבוצה של קרובי הנעדרים לקיים כנס ציבורי באולם 'צוותא' שברחוב אבן גבירול בתל-אביב, אך הכנס נדחה 'בגלל המצב בישראל'. כך פרסמו המארגנים בהודעה לעיתונות (הכוונה היתה לכניסת כוחות צה"ל ללבנון במבצע ליטני בעקבות הפיגוע הקשה של 'אוטובוס הדמים'). מטרת האירוע היתה להקים בישראל ועד למען זכויות האדם בארגנטינה בהשתתפות אישים מקומיים. האירוע לא התקיים בסופו של דבר, והוועד לא הוקם. כמשך כל השבוע שהחל ביום א' 24 במרס 1978 נערכו ברחבי הארץ אירועים ציבוריים צנועים נגד אליפות העולם בכדורגל, וב-27 בחודש הוקם בחיפה 'הוועד הישראלי להחרמת אליפות העולם בכדורגל בארגנטינה'. כחמישים פעילים השתתפו באירוע ההקמה, מרביתם אנשי הוועד לסולידריות עם העם הארגנטיני ופעילי שמאל ישראלים שלא נמנו עם חברי המפלגה הקומוניסטית. עוד סוכם באותו אירוע להקים ארבעה מרכזי פעילות: בתל-אביב, בחיפה, בירושלים ובבאר-שבע; וכן לפעול בקיבוצים, בייחוד בקיבוצים שהתגורר בהם מספר גדול יחסית של יוצאי אמריקה הלטינית. כמו כן הוחלט להצטרף ל'שבוע הבינ-לאומי להחרמת האליפות', שנערך בין 22 ל-28 באפריל 1978, על-פי קריאת הוועד הצרפתי. לדברי אחד הפעילים:

הוועד הישראלי היה בקשר עם הוועד הצרפתי וזה סיפק לנו חומרים בצרפתית ובספרדית, שתורגמו לעברית ולפעמים לערבית. פעילי הוועד הישראלי אף נסעו אל מטה הוועד הצרפתי שפעל בבית גדול שברחוב ננטייל 14 (Nanteuil) בפאריס, כדי ליצור את הקשרים ולקבל מידע ומעט הדרכה על הנעשה בעולם. נדמה שלא היה לנו עניין רב במשחקים עצמם. ספק אם צפיתי ולו במשחק אחד. לגבי החברים האחרים אני לא בטוח כל כך. יחד עם זאת רצינו לעשות שימוש פוליטי באירוע הספורטיבי, שנוצל היטב על ידי הדיקטטורה הצבאית. אמנם היינו עדים לכך שבמדינות רבות התקיים ויכוח נוקב בקרב גולים ארגנטינים בשאלה האם יש להחרים את המשחקים ושכוחות פוליטיים די מרכזיים החליטו שאין להחרים את המשחקים. בכלל לא התייחסנו לוויכוח. אולי כי לא היו פעילים של אותן קבוצות בקרב החברים שלנו או אולי כי היה ברור לנו שאם לא נצל את ההזדמנות הזו כדי לקדם את המחאה, לא נוכל לעשות שום דבר ממשי במשך חודשים ארוכים.⁴⁶

יום מכתבים בהם מתחייבת מדינת ישראל לתת אשרת-כניסה למקלט לכל יהודי עצור בארגנטינה, המוכן לעלות ארצה. ההתחייבות הישראלית היא כלפי ממשלת ארגנטינה ולפי בקשתה' (הארץ, 29.3.1978).

45. אאורורה הסתפק במונדיאל בפרסומו של מדור ספורט מורחב, בעריכתו של חוליו ססאר מוסצ'ס (Mosches), בלי להתייחס להיבטים פוליטיים וחברתיים.

46. מכתב מאת ב"ס, לשעבר פעיל בוועד הישראלי לסולידריות עם העם הארגנטיני, בואנוס איירס, ינואר 2007.

גם שלמה סלוצקי, עיתונאי ובמאי של סרטי תעודה תושב תל-אביב, המשימש כעת כתב בישראל של העיתון הנפוץ ביותר בשפה הספרדית קלארין (*Clarín*), היוצא לאור בבואנוס איירס, לא רצה לצפות במשחקים:

הייתי אז חייל בשירות סדיר והכרזתי שביתת מחאה בכל פעם ששודר בטלוויזיה משחק של המונדיאל. במחנה שבבקעת הירדן כל החיילים הרימו גבה כאשר שמעו את העולה הארגנטיני מסביר שאינו מתכוון לצפות בשידור כי זהו משרד תעמולה של החונטה הצבאית הרוצחת את אזרחיה. כך, שבכל פעם ששודר משחק בטלוויזיה, ביקשתי לבצע תפקיד כלשהו כדי לא לצפות במשחקים.⁴⁷

סלוצקי עלה ארצה בגיל 19 מטעם השומר-הצעיר, כחודשיים לאחר ההפיכה הצבאית, לאחר ששימש בארגנטינה אחד הכותבים שבועון היהודי נואבה סיון (*Nueva Sión*), והיה מודע לפשעים שעשו שירותי הביטחון לפני ההפיכה ולאחריה. עם זאת, כחבר קיבוץ ששירת באותם הימים שירות חובה, לא היה קשור בוועדי הסולידריות השונים.

לא הייתי חבר בוועד להחרמת המשחקים כי בתור חייל קשה היה להיות פעיל. יחד עם זאת, אני זוכר שבחדרי שבקיבוץ נחשון ובמשך חודשים ארוכים התנוססה הכרזה שהופצה על ידי הוועד הישראלי שפעל להחרמת המשחקים. הייתי קשור בצורה כלשהי בוועד, אך לא הייתי פעיל.

פעילות המחאה נגד המונדיאל צברה תאוצה עם פרסום ידיעות בעיתונות הישראלית, שלפיהן הדריכו מדריכים ישראלים, ממשטרת ישראל ומצה"ל, קצינים של המשטרה הפרדלית בארגנטינה (ששימשה משטרה פוליטית) בלחימה נגד גרילה בחודשים שקדמו למשחקי המונדיאל.⁴⁸ כך סיפר אחד הפעילים בוועד להחרמת המשחקים:

על פי המידע שאספנו, במשלחת הישראלית היו כששים קצינים ושוטרים והם שבו לארץ שלושה ימים לאחר גמר האליפות. ניסינו לעניין את אמצעי התקשורת המקומיים בידעה, אבל היא לא פורסמה. אגב, מה שפורסם במעריב ובהארץ התבסס על 'מקורות חוץ'. יתכן שהוראת הצנזורה מנעה את פרסום המידע שהיה בידינו. בכל מקרה ניסינו להתחכם עם ההוראות ופתחנו בקמפיין להחתמת עצומה נגד מכירות נשק ישראלי לארגנטינה. להפתעתנו אספנו אלפי חתימות שנשלחו אל יו"ר הכנסת יחד עם בקשה להיפגש איתנו. לא קיבלנו כל תשובה. וזו הייתה התגובה המקובלת מן הממסד: לא מאשרים קבלת מכתבים או תלונות. אפילו ההסתדרות מעולם לא השיבה לפנייות שלנו. כתבנו למזכ"ל ההסתדרות ולמחלקה לקשרים בינלאומיים, כי בתמימותנו חשבנו שההסתדרות, כמו איגודים מקצועיים רבים בעולם, תתמוך במאבק שלנו. להסתדרות היה ערב ההפיכה גם נציג בארגנטינה שידע היטב מה

47. סלוצקי בשיחה עם המחברים, תל אביב, פברואר 2007.

48. את הידיעות פרסמו מעריב, 26.5.1978, והארץ, 1.6.1978.

קורה שם. אבל כל הניסיונות לקבל תשובה או לקבוע פגישה עם ההסתדרות או נציגיה לא עלו יפה.⁴⁹ מצד שני ידענו שיש משלחות המגיעות לארץ מארגנטינה כדי לקדם את הרכש הביטחוני. בחודשים שקדמו לאלופות הגיעה לישראל משלחת של קצינים בכירים של חיל הים הארגנטיני ובראשה מי שהיה סגנו של האדמירל הרוצח מאסרה, אדמירל למברוסקיני (Lambruschini). אנשי חיל הים של ארגנטינה רצו אז לרכוש ספינות דומות לאלה שנרכשו על ידי משטר האפרטהייד של דרום אפריקה. בחודשים שקדמו למונדיאל היו ביקורים רבים של אנשי צבא ארגנטינים בישראל וגם של אישים ישראלים בארגנטינה. למשל מנכ"ל אל-על נפגש בבואנוס איירס ערב המונדיאל עם הבריגדיר אגוסטי (Agosti) שהיה מפקד חיל האוויר הארגנטיני. אגוסטי היה הצלע השלישית ב'טריוקה' שעמדה בראש החונטה הצבאית. אגוסטי הודיע שארגנטינה תיתן היתר לחברת התעופה הממלכתית הישראלית לבצע טיסות לאסיסה (Ezeiza), שדה התעופה הבינלאומי של בואנוס איירס. הטיסות אמורות היו להתחיל מייד לאחר המונדיאל. אך למיטב ידיעתי הקו הסדיר לארגנטינה לא פעל. כל הביקורים והג'סטות מעידים על כך שהיו קיימים קשרים הדוקים בין הממשלה בישראל ובייחוד בין הצמרת הביטחונית לבין הפיקוד העליון בארגנטינה [...]. לכן, חשוב היה לנו לצאת במסע הסברה בנושא מכירות הנשק. מעבר לפרסום והפצת כרזות וכרוזים וקיום אסיפות וחוגי בית – כולל מפגשים בכתי ספר בערים ובקיבוצים; החתמנו במרכזי הערים ובייחוד ברחבת המשביר לצרכן במרכז ירושלים ובבית הקרנות שבהדר הכרמל בחיפה אלפי עוברים ושבים על העצומה. ידענו שלא נקבל כל מענה מצד הממסד הישראלי, אבל העצומות אפשרו לנו להגיע אל האיש ברחוב. היו גם סוחרים – כולל סוחרים ממוצא ארגנטיני, שתלו בכניסה לחנות כרזה בעברית ובה הקריאה להחרים את המונדיאל.⁵⁰ העצומה נפתחת במילים: 'אנו, החתומים מטה, פונים אל חברי הכנסת מכל הסיעות בבקשה לפעול בכל האמצעים העומדים לרשותם נגד ההפרה השיטתית של זכויות האדם ונגד ביטוי האנטישמיות בארגנטינה'.⁵¹

בעזרת מדריך הטלפון של בואנוס איירס ומדריכים דומים של ערים בישראל נערך גם מבצע למסירת דואר. נשלחו גלויות בשפה הספרדית ובהן פורסמו הקריאות להחרים את המשחקים ולשחרר את האסירים הפוליטיים. פעילי הוועד בחרו כתובות של משרדי ממשלה או מוסדות ציבור בארגנטינה ושלחו מאות גלויות בתוך מעטפות סגורות. על מנת לא לעורר את החשד בדואר הארגנטיני או להפליל איש, נבחרו

49. הפונים לא קיבלו תשובה, והבקשות והמכתבים אף לא נשמרו בתיקים המסודרים להפליא של המחלקה לקשרים בין-לאומיים של ההסתדרות או של לשכת המזכ"ל. כך עולה מבריקה שערכנו במכון לבון, הארכיון של ההסתדרות.

50. מכתב מאת ב"ס (ביקש להישאר בעילום שם) אל המחברים, ינואר 2007.

51. 'פניה לכנסת ישראל', ארכיון המחברים.

כתובות של מוסדות ציבור או משרדי ממשלה בישראל בתור 'השולח [...]'. נעשה גם שימוש במעטפות רשמיות של מוסדות בישראל על מנת לשגר את המכתבים מעבר לים.

בסך הכול היו לנו כחמישה עד שישה חודשים של פעילות מאוד אינטנסיבית. רצינו להגיע לכל בית בישראל עם המסר שלנו. לא עמדנו בכך כי הכוחות לא היו שקולים. אף אחת מן המפלגות לא תמכה בנו, כולל מפלגות השמאל; ההסתדרות לא מצאה לנכון להשיב לפניית שלנו, הכנסת הייתה סגורה בפנינו. גם משאבים לא היו לנו והשלטים, הגלויות, הנסיעות, ההפגנות, הכרזות, הכל מומן מהכספים שלנו. היינו קבוצה של סטודנטים שעבדו לפרנסתם ועוד מספר קיבוצניקים בעידן שלפני ההפרטה, והמשאבים שהיו בידנו היו מצומצמים ביותר. אפשר להסתכל על חצי הכוס הריקה ולטעון שלעומת פעילויות דומות שנעשו בצרפת, הולנד או שוודיה, הפעילות שלנו הייתה צנועה מאוד. אבל בהתחשב בתנאים ששררו בישראל באותן השנים, עשינו את המקסימום.

כך סיכם ב"ס את פעילות הוועד הישראלי להחרמת האליפות בארגנטינה.⁵² מן הראוי לציין שעם תום המשחקים בארגנטינה פוזר הוועד להחרמת המשחקים. הוועד הישראלי לסולידריות עם העם הארגנטיני המשיך לפעול עד לאחר מלחמת פוקלנד/מאלווינס ב-1982. ארגון קרובי הנעדרים, שהיה לארגון 'ממוריה', המשיך בפעילות ההנצחה והמחאה עוד שנים רבות לאחר מכן.

השמאל הישראלי והחרם

כאמור, שום כוח פוליטי בישראל לא תמך בחרם על המשחקים, וכללית כל המפלגות גילו איפוק רב ביותר ככל שנגעו הדברים למאבק נגד החונטה הצבאית בארגנטינה. מפלגת העבודה ומפ"ם, שפעלו במסגרת 'המערך', לא נתנו יד לפעילות זו. גם ההסתדרות, אז בשליטה ברורה של מפלגת העבודה, לא תמכה בפעילות המחאה. גם המפלגה הקומוניסטית (מק"י) והחזית שלה (חד"ש), שהוקמה בשנת 1977, לא צידדו בפעילות החרם, אם כי להבדיל מן המפלגות האחרות היתה מק"י דווקא פעילה מאוד בכל הקשור לסולידריות עם העמים באמריקה הלטינית. המפלגה עמדה מאחורי התארגנות של שני ועדים שקדמו לוועד הארגנטיני: הוועד לסולידריות עם העם הצ'יליאני (שהוקם ב-1973 לאחר ההפיכה הצבאית העקובה מדם של הגנרל פינולה) והוועד לסולידריות עם העם האורוגוואי – שהוקם שנה לאחר מכן.

הסיבה להקמת הוועדים למען צ'ילה ולמען אורוגוואי מצד אחד והימנעות מתמיכה בוועד דומה למען ארגנטינה מצד אחר היתה נעוצה במדיניות החוץ הסובייטית, מדיניות

52. מכתב מאת ב"ס, ינואר 2007.

שהשפיעה הן על המפלגה הקומוניסטית של ארגנטינה והן על זו של ישראל – מפלגות שהצטיינו במשך עשרות שנים בדבקותן באסטרטגיה הסובייטית הבין-לאומית. כך פרסמה למשל מק"י ב-1974 חוברת דו-לשונית (עברית וספרדית) בת חמישים עמודים – למען צ'ילה לא נשתוק! – ובה שירים של פבלו נרודה, מרדכי אבי-שואל, ויקטור חארה, סמיח אל-קאסם ואחרים,⁵³ אך סירבה לפרסם את הכרוזים ואת הפרסומים הצנועים הרבה יותר של הוועד הארגנטיני. פעיליה לא השתתפו בפעילות הוועד הארגנטיני, ואילו פעילי הוועד למען ארגנטינה לא הוזמנו לאירועים שהתקיימו בחסות הוועדים של אורוגוואי וצ'ילה. עם זאת, החשש לבידוד פוליטי של חברי מק"י גרם לכך שכל הוועדים עשו לעתים יד אחת בהפגנות ובאירועי מחאה, בייחוד בהפגנות שנערכו מול שגרירות צ'ילה מדי שנה ב-11 בספטמבר (יום ההפיכה הצבאית במדינה זו). כך היה גם באירועים נוספים, כגון הפגנה שנערכה בהר הצופים נגד הכלכלן הנודע פרופסור מילטון פרידמן ב-4 ביולי 1977, בעת שהוא קיבל תואר ד"ר לשם כבוד של האוניברסיטה העברית. במנשר שפורסם בכותרת 'מילטון פרידמן – לך הביתה!' נאמר בין השאר:

בשנת 1975 נסע מילטון פרידמן לבקר את תלמידיו בצ'ילה הפשיסטית [...] לפי הצעותיו קוצצו התקציבים בצ'ילה, האבטלה גברה ביותר מ-25 אחוז [...] עם משטר זה בצ'ילה שיתף פעולה מילטון פרידמן. מילטון פרידמן אינו אורה רצוי בארצנו! אנו מביעים התנגדות ומחאה על החלטת האוניברסיטה העברית להעניק למתכנן שואה כלכלית זו תואר כבוד.

על הקריאה להפגנה חתמו הוועדים לסולידריות עם צ'ילה, עם ארגנטינה ועם אורוגוואי, תנועת הסטודנטים השמאלית קמפוס (הקבוצה למעורבות פוליטית וסטודנטיאלית) וועד הסטודנטים הערבים.⁵⁴

שבועון מק"י זו הדרך פרסם את הידיעה הראשונה על ההפיכה הצבאית בארגנטינה רק שלושה שבועות לאחר שתפסו שם לובשי המדים את השלטון. כותרת המאמר היתה 'המפלגה הקומוניסטית של ארגנטינה מציעה הקמת ממשלה צבאית-דמוקרטית' וכותרת המשנה 'תומכת בכמה עקרונות הממשל הצבאי'. בפסקה הראשונה של המאמר הארוך, החתום בידי הנס לברכט, נכתב:

הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית של ארגנטינה פרסם בסוף מארס הודעה לעיתונות בה נאמר, בין היתר: 'אף כי מפלגתנו איננה שותפה לכל העמדות של ההצהרה המדינית של המשטר החדש, היא רואה כחובה לעצמה לקבוע, כי היא

53. פבלו נרודה, מרדכי אבי-שואל, ויקטור כ'רה, סמיח אל-קאסם, אריה דקר, חנה דן וחיים ס', למען צ'ילה לא נשתוק! (*Por Chile! Venceremos!*), הוצאת הוועד הישראלי לסולידריות עם צ'ילה, רחובות, יולי 1974. ארכיון המחברים.

54. ראו את המנשר 'מילטון פרידמן – GO HOME' בארכיון השמאל הישראלי המקוון: <http://www.israeli-left-archive.org/gsd/collect/campus/index/assoc/HASH017b.dir/doc.pdf>

מסכימה עם המסמך הפרוגרמטי של הכת, שעלתה לשלטון בהפיכת ה-24 במארס, היות והעקרונות היסודיים הבאים לידי ביטוי במסמך זה זהים לעקרונות הפרוגרמטיים של המפלגה הקומוניסטית של ארגנטינה מבחינות רבות'.⁵⁵

בשבועון זה התפרסמו דרך קבע ידיעות ותצלומים של פעילויות הסולידריות עם אורוגוואי וצ'ילה, אך לא נכתבה ולו מילה אחת בין אפריל 1976 ליולי 1978 על הוועד לסולידריות עם ארגנטינה. עם זאת, בחלוף השנים השתנתה בהדרגה הנימה של הדיווחים, והחלו להתפרסם ידיעות על 'הפרות שיטתיות של זכויות האדם בארגנטינה', ובכלל זה מעצר, מאסר של פעילים קומוניסטים והירצחם. מכל מקום, תמיד היה ערפול מסוים באשר לאחריות ולזהות של מבצעי מעשים אלה: 'גורמי ממשל', 'קבוצות הקשורות לצבא' וכלי לייחס אותם למדיניות מתוכננת ושיטתית של הדיקטטורה הארגנטינית. גם בידיעה שפורסמה עם תום משחקי המונדיאל, ולאחר דיווח בעל אופי 'ספורטיבי' נטול כל הקשר פוליטי, נמסר לקוראי השבועון: 'נמשכות הפרות זכויות האדם', שוב ללא ייחוס ישיר לפעולה מתוכננת ורצופה של המשטר הצבאי וכלי לציין את התפקיד התעמולתי של המשחקים עבור משטר זה.

בעשרת הגליונות של הרבעון הרעיוני של מק"י ערכים: כתב עת לבעיות השלום והסוציאליזם, שפורסמו בין פברואר 1976 לאוגוסט 1978, ראו אור מאמרים רבים העוסקים בדרום אמריקה, ובכללם מאמרים על הנעשה בברזיל, בצ'ילה ובאורוגוואי – כולן מדינות בשלטון צבאי. בין הכותבים לואיס קרלוס פרסטס (Prestes), ממיסדי המפלגה הקומוניסטית הברזילאית, ווולוריה טייטלבוים, מראשי המפלגה הקומוניסטית הצ'יליאנית. ארגנטינה כמעט לא העסיקה את הביטאון הרעיוני. במאי 1976, בגיליון 35 של כתב העת, פורסם מאמר של אלברטו כהן, חבר הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הארגנטינית ('למי מועיל הטרור בארגנטינה?'), ובו נכתב 'על אף האווירה הפוטיטיסטית, חלק מן הצבא יצא נגד הפרת סדרי השלטון התחיקתי, נגד רמיסת החוק ונגד מסע הדיכוי. אנשי הכוחות המזוינים מודעים לכך שעלול להיווצר קרע בין הצבא לבין העם'. מאמר זה נכתב לפני ההפיכה, ושיקף היטב את עמדות המפלגה הארגנטינית, אבל לא היו לו כל סימוכין במציאות. במאמר צוין עוד: 'המפלגה הקומוניסטית של ארגנטינה קוראת לאחדות לאומית-דמוקרטית [...] ניתן להקים ממשלת קואליציה רחבה, מורכבת מאזרחים ואנשי צבא'.⁵⁶

המאמר השני שפורסם בשנים ההן בביטאון הרעיוני של מק"י פורסם בפברואר 1978, פרי עטו של אטוס פאוה (Fava), אחד מראשי המפלגה הקומוניסטית הארגנטינית אז. במאמרו ניסה פאוה בכל כוחו להוכיח שדין הדיקטטורה הצבאית בצ'ילה אינו דומה לדין המשטר הצבאי בארצו. לדבריו

55. זו הדרך, 12.4.1976.

56. אלברטו כהן, 'למי מועיל הטרור בארגנטינה?', ערכים: כתב עת לבעיות השלום והסוציאליזם, 2,

35 (מאי 1976), עמ' 76.

פרשנים מזהים לעתים קרובות את המצב העכשווי בארגנטינה עם זה הקיים בצ'ילה. ואכן, שעה שבודקים היבטים בודדים של המצב, מגלים ביניהם דמיון מסוים. גם בארגנטינה נשפך דם רב. מבלי לחפש את הדיוק, אפשר לומר, ששפיקות הדמים לא הייתה כאן קטנה יותר מזו שבצ'ילה ואולי גדולה יותר. בנקודה זו אין הפרשנים טועים. אולם אסור לשים כאן נקודה. דבר ראשון הוא השוני בין מבצעי המהפך בשתי הארצות. בכוחות המזוינים של צ'ילה ידם של חסידי פינוצ'ט הייתה על העליונה.

הוא מוסיף ומציין כי 'החונטה הצבאית של ארגנטינה לא פיזרה את המפלגות המדיניות, להוציא קבוצות שמאליות קיצוניות'. פאוזה קרא בסוף המאמר 'לא לנקוט בפעילות היכולה לסייע לחוגים הפינושטיסטיים שבצבא'. במילים אחרות, לא לפעול ברחבי העולם נגד המשטר הצבאי, ובייחוד לא להפריע לאליפות הכדורגל הבין-לאומית.⁵⁷

האצטדיון כזירת מחאה?

בעת המשחקים בארגנטינה נמשכו הדיכוי, העינויים, החטיפות והרצח בידי גורמים ממלכתיים, אם כי חלה ירידה במספר הנעלמים בשנת 1978 לעומת השנתיים הקודמות.⁵⁸ אחד מראשי השמאל שפעלו בארגנטינה באותן השנים סיפר:

ימים ספורים לפני המונדיאל ביצעה הדיקטטורה את אחד ממעשי הרצח הגדולים ועל כך נודע לנו מאוחר יותר. לילה אחד הופיעו בבית-הסוהר אולמוס (Olmos) שליר לה-פלטה עשרות עצירים שעל-פי המראה שלהם, כך הסיקו החברים שהיו עצורים בכלא, היה מדובר ב'נעדרים' שנעלמו חודשים רבים לפני כן. הם הופיעו ללילה אחד ולאחר מכן 'נעלמו' שוב. קרי, הם 'הועברו', או במילים אחרות: הם נרצחו. היום אנו יודעים שהדיקטטורה ביצעה פשעים נוראים לקראת המונדיאל והיא ניצלה את המשחקים להחדרת מסרים שוביניסטיים ולאומניים [...] כאשר רצינו לקבוע את קו הפעולה נגד המונדיאל, הבנו לפתע שאנו בודדים. פרט ל'אימהות כיכר מאי' ולפעילים פרוניסטים, שדרשו את שחרורה של הנשיאה איסבל פרון ושל אנשי

57. אטוס פאוזה, 'ארגנטינה – המאבק לדמוקרטיה מחודשת', ערכים, 1, 45 (פברואר 1978), עמ' 46-52.

58. 'לעולם לא עוד – דו"ח הוועדה הלאומית של ארגנטינה לחקירת היעלמים של בני אדם', בואנוס איירס 1999 (תרגום של 'Nunca Más', שראה אור בשנת 1984); Amnesty International, Danish Medical Group, *Results of Examinations of 14 Argentinian Torture Victims*, Copenhagen 1980; Amnesty International, Sezione Italiana, *Testimonianza sui campi segreti di detenzione in Argentina*, Roma 1980; Association Internationale de Defense des Artistes victims de la repression dans le monde (AIDA), *Argentine: une culture interdite. Pieces a conviction 1976-1981*, Paris 1981

האיגודים העצורים, אף אחד לא קם כדי להיאבק בדיקטטורה [...] הדיקטטורה הצליחה באמצעות האהבה שקיימת בעם כלפי הכדורגל לאחד מיליונים סביבה כדי לחגוג את הנצחונות במגרשים [...] אלה היו שנים קשות מאוד ובהן הוכח שוב שקשה להפריד בין ספורט וכדורגל ובין פוליטיקה.⁵⁹

ההרגשה בין פעילי השמאל מן השורה לא היתה שונה:

הזיכרון הראשון שלי מן המונדיאל הוא בני, אז בן ארבע, שיוצא מן הגן וצועק בעליזות יחד עם הילדים האחרים 'ארגנטינה! ארגנטינה!' ודגלונים בידיהם. איזו שמחה [...] הדיקטטורה הצליחה לחולל שמחה עממית במהלך רצח עם! לשחקן שהבקיע את השער האחרון של המונדיאל קראו דניאל ברטוני. וכאשר שמעתי שברטוני הוא האיש שבזכותו ארגנטינה זכתה בטורניר, צמרמורת עברה בגופי. כי הכרתי דניאל ברטוני אחר, שקראנו לו 'אל קולו' (El Colo, 'הג'ינג'י'), אשר נחטף מהפקולטה לוותרניריה של אוניברסיטת לה פלטה שבה עבד בשניים בספטמבר 1977. חודשים לאחר מכן נודע לנו שהוא נרצח לאחר עינויים קשים בבית-הספר הטכני של חיל הים ESMA. זה היה לפני המונדיאל. חבר קרוב ואני נשלחנו על-ידי המפלגה להודיע לאשתו מה עלה בגורל 'אל קולו'. במשך חודשים המשפחה לא ידעה דבר על גורלו ואנו קיבלנו מידע מדויק על מותו – לאחר מאמצים רבים.⁶⁰

בין המיליונים ברחבי תבל שצפו במשחקי אליפות העולם בטלוויזיה היה גם תושב ירושלים, ישמעל ויניאס, אינטלקטואל רדיקלי שכיהן בסוף שנות החמישים בתפקיד סגן רקטור האוניברסיטה של בואנוס איירס וסגן שר החינוך. הנסיבות הפוליטיות בארגנטינה אילצו את ויניאס לעקור לישראל (כעת גמלאי, תושב מיאמי שבארצות-הברית). ויניאס הרגיש שותף לשמחת הניצחון הספורטיבית של ארצו לרגע קט בלבד. כשראה את הנשיא וידלה על מרקע הטלוויזיה שלו נסער ונזעם כולו. בריאיון לעיתון מעריב הסביר ויניאס:

ארגנטינה האחרת לא הוצגה ואינה מוצגת לעיני העולם. כאשר יסתיימו הפסטיבלים וההמונים יתפכחו משיכרון-הניצחון הספורטיבי, תחזור בואנוס איירס לחיי האימים של היומיום [...] טקס הפתיחה העביר בי זעזוע. כשראיתי את פני השליט ואנשי פמלייתו החנפנים, לא יכולתי לעמוד בכך. עברתי לחדר אחר. לא יכולתי להסתכל. ראיתי לנגד עיני כלא.

59. Jorge Brega, *El maoismo en Argentina: Conversaciones con Otto Vargas*, Buenos Aires 1997, pp. 259-260

60. מכתב מאת ר"ג (ביקשה להישאר בעילום שם), תושבת בואנוס איירס, פעילה במפלגה הקומוניסטית המרקסיסטית-לניניסטית בשנות הדיקטטורה, ינואר 2007. ר"ג עברה כמעצבת גרפית באחד העיתונים הנפוצים בארגנטינה והיגרה לאחרונה לספרד.

האינטלקטואל הארגנטיני ניסה להסביר את סערת הרגשות שחש:

אמוצינאלית רציתי שינצחו הכדורגלנים הארגנטינים. מה אשמים השחקנים? אבל כאשר ניצחו – לא צהלתי. לא הרימותי כוסית. פשוט לא יכולתי. כי מעבר לניצחון-הגביע יש ארגנטינה אחרת, עצובה ומדוכאה.⁶¹

גולה מפורסם עוד יותר, העיתונאי חקובו טימרמן, עורך העיתון לה אופיניון (*La Opinión*), שנעצר ושוחרר למאסר בית ערב המונדיאל בעקבות לחץ אמריקני ובין-לאומי, הגיע לישראל שנה לאחר מכן. מתל-אביב הוא כתב שאהדתו במשחק אליפות העולם היתה נתונה להולנד דווקא ולא לנבחרת ארצו, שהיתה למכשיר בידי הגנרלים.⁶² מכל מקום, מן הראוי לזכור שספורט, ובכלל זה הכדורגל, יכול לשמש לעתים לא רק כלי בידי שלטון פוליטי או קבוצה חברתית כזאת או אחרת, אלא גם ערוץ לכיטוי של מחאה ואינטרסים קאונטר-הגמוניים. האינטלקטואל האורוגוואי אדוארדו גלאנו (*Galeano*) התייחס בהרחבה לכדורגל כביטוי אפוזיציוני לסדר הקיים, כפעילות פיזית הקוראת תיגר על הרציונליזציה הקפיטליסטית, כאפיק להתרסה של מדינות העולם השלישי נגד המעצמות הדומיננטיות.⁶³

ודאי שלאחר נפילת משטרו של חואן פרון, בספטמבר 1955, כמו שהדגיש חואן חוסה סברלי (*Sebreli*), נהיו מועדוני כדורגל מפלטים של הפרוניסטים שהוצאו אל מחוץ לחוק. אחת הדרכים שאפשר ללמוד בעזרתן על המשמעות הפוליטית של הכדורגל היא ניתוח מדוקדק של דפוסי ההתנהגות של אוהדי הכדורגל ושל הקריאות והסמאות שהם משמיעים במגרש. קריאות רבות במשחקי כדורגל בארגנטינה מתחילות בשורות האלה: Hay que saltar / Hay que saltar / El que no salta / es [...] ('חייבים לקפוץ, חייבים לקפוץ, מי שלא קופץ הוא [...]).

ככל שהצלחנו לבדוק על-פי עדויות שונות, במרבית המשחקים של מונדיאל 1978, בייחוד בשלבים האחרונים שלו, היו הקריאות האלה מעוקרות ממשעות אפוזיציונית. במשחק הגמר קראו ההמונים 'מי שלא קופץ הוא הולנדי' (*El que no salta es holandés*), ובדיקו כך עשו כעבור ארבע שנים, בזמן מלחמת פוקלנד/מאלווינס – שגם היא, כמו מונדיאל 1978 היתה מכשיר בידי הדיקטטורה לגייס תמיכה עממית. בזמן המלחמה שרו האוהדים, כמובן, 'מי שלא קופץ הוא אנגלי' (*El que no salta es inglés*), כלומר קריאות לאומניות, אשר שירתו את האינטרסים של המשטר הצבאי. עם זאת, על-פי כמה עדויות

61. לוי יצחק הירושלמי, 'ארגנטינה אחרת', מעריב, 30.6.1978.

62. Jacob Timerman, 'We Were All Dutch', *New York Times*, 20.2.1980. לתיעוד המצמרר של טימרמן על החודשים שבילה בכלא הארגנטיני ראו: יעקב טימרמן, אסיר ללא שם, תא ללא מספר, ירושלים 1981. לביוגרפיה מקיפה של טימרמן ראו: Graciela Mochkofsky, *Timerman: el periodista que quiso ser parte del poder (1923-1999)*, Buenos Aires 2003.

63. אדוארדו גלאנו, כדורגל באור ובצל, תל-אביב 2006.

לפחות, בכמה מן המשחקים, בייחוד בשלבים המוקדמים, היו גם אוהדים שקראו קצובות: 'מי שלא קופץ הוא איש צבא' (El que no salta es militar). כאשר עלו שחקני נבחרת ארגנטינה על כר הדשא הם זכו לתשואות רמות, אולם כאשר הוכרז ברמקולים על כניסתו של הגנרל וידלה לאצטדיון היתה ההתלהבות קטנה יותר ונשמעו גם שריקות בוז, ואילו אוהדי 'בוקה ג'וניורס' שרו את ההמנון הפרוניסטי (La marcha peronista), להפתעתם של רבים. באותו אופן אפשר לומר שהשלכת פתיתי הנייר במשחקים היתה סוג של מחאה, שכן הכרוז במשחקים חזר פעם אחר פעם על הקריאה שלא להשליך למגרש את פתיתי הנייר. מכל מקום, כאשר מדובר במשחקי הליגה בכדורגל, מאז 1979 ואילך שימשו האצטדיונים אחת הזירות היחידות שנשמעה בהן מחאה פוליטית נגד המשטר שלא גררה אחריה דיכוי ישיר.

לסיכום, פעולות המחאה בישראל נגד הדיקטטורה הארגנטינית, ובייחוד נגד קיומם של משחקי אליפות העולם בכדורגל בארגנטינה, היו במידת-מה הד לפעולות המחאה שהתארגנו במדינות אחרות, בייחוד באירופה. שלא כמאבק בכמה ממדינות אירופה, בישראל לא עמדה על הפרק שאלת יציאתה של הנבחרת הלאומית לארגנטינה. הנבחרת, שהשתתפה במשחקי אליפות העולם במקסיקו 1970, כשלה בנסיונה לעלות למונדיאל בשנים שלאחר מכן. הנציג הרשמי היחיד של ישראל במשחקי המונדיאל של 1978 היה שופט הכדורגל אברהם קליין.⁶⁴

לעומת מדינות סקנדינביה, צרפת, או הולנד, פעילות המחאה בישראל היתה מוגבלת בהיקפה, וכללה בראש ובראשונה את הגולים שנמלטו למדינת ישראל מרדיפותיהם של אנשי הצבא. רק מעטים יחסית מאנשי השמאל הישראלי הצטרפו לפעולות אלה, ולפיכך ודאי שאי-אפשר לטעון כי הנמלטים השפיעו על החברה הישראלית או על הפוליטיקה בישראל. השפעתם הוגבלה על-ידי קשיי הסתגלות ובגלל שהות קצרה יחסית בישראל של רבים מהם. יתרה מכך, מכיוון שחלק גדול מן הגולים לא היו ציונים ולא ראו עצמם חלק מן החברה שהגיעו אליה, הם התקשו להעביר את מסריהם לחברה, וזו לא היתה מוכנה להאזין למי שסירב להשתייך אליה באורח משמעותי.

יותר מכול יש לייחס את המעגל המצומצם של המשתתפים בפעולות המחאה לעובדה שלא פעם הצליחו השלטונות בישראל למנוע את פרסומו של מידע על פשעי הדיקטטורה הארגנטינית ועל קשרי ישראל עם הרודנות. נסיונותיהם של כמה חברי כנסת להביא את הנושא לדיון בכנסת הוכשלו אף הם. דיכוי זכויות האדם בארגנטינה לא הצליח בנסיבות אלה להגיע לדיון ציבורי של ממש בישראל, להוציא מקרים אחדים של כתבות בעיתונים היומיים או בערוץ הטלוויזיה הממלכתי. הדוגמאות הבולטות לכך היו מאמרו של אריה פלגי 'כדור עגול ועולם מרובע' בעל המשמר, שהשווה את המשחקים בארגנטינה לאלו

64. קליין היה אחד מ-32 השופטים שהוזמנו להשתתף באליפות בארגנטינה. בתום המשחקים הוא נבחר על-ידי כתבי סוכנות הידיעות הבינ-לאומית 'יונייטד פרס' כשופט המצטיין של האליפות. ראו: מעריב, 27.6.1978.

שנערכו בברלין של היטלר בשנת 1936,⁶⁵ הריאיון עם ישמעל ויניאס הנזכר לעיל, שהתפרסם במעריב מיד עם תום המשחקים, או 'ארנסטו', סרט התעודה של יוחנן (חורחה) ולר, שיוחד לפעולות הוועד לסולידריות עם העם הארגנטיני והוקרן בשנת 1981 בערוץ הטלוויזיה הממלכתי.⁶⁶ שאר העיתונים, ובכלל זה הארץ, הנחשב ליברלי, פרסמו דיווחים נרחבים על המשחקים עצמם, אך נמנעו בדרך-כלל, במה שנראה מעשה מכוון, מלפרסם מאמרים על המצב הפוליטי ועל דיכוי זכויות האדם בארגנטינה או על המחאות בישראל. רק בשנים האחרונות החל דיון ציבורי של ממש בישראל בשאלות הנוגעות לטיב הקשרים עם הגנרלים הארגנטינים במחצית השנייה של שנות השבעים ובראשית שנות השמונים של המאה החולפת. דיון זה רחוק מלהגיע לכלל סיום, בין השאר בגלל הגישה המוגבלת של החוקרים למסמכים של מוסדות השלטון, ובכלל זה תעודות משרד החוץ מאותן שנים, ועוד יותר מכך מהיעדר גישה למסמכים של גופי הביטחון שהיו מעורבים ביצוא ובשיתוף-פעולה צבאי עם הדיקטטורה הארגנטינית.

65. על המשמר, 13.6.1978.

66. יוחנן (חורחה) ולר, 'ארנסטו', אוניברסיטת תל-אביב 1981, 38 דקות.